

Województwo
Śląskie

Skala, przyczyny i skutki ubóstwa w województwie śląskim – edycja 2024

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, Katowice, grudzień 2024

© Copyright by Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego

Opracowanie

Krzysztof Ciupek

Aktualizacja danych

Patrycja Korkowska

Zdjęcie na okładce

Jerzy Górecki, pixabay.com

Katowice, grudzień 2024

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Wprowadzenie do problematyki ubóstwa	6
2.1. Sposoby pomiaru ubóstwa.....	6
2.2. Przyczyny ubóstwa	8
2.3. Skutki życia w ubóstwie	11
3. Ubóstwo w Europie i w Polsce	15
4. Ubóstwo w województwie śląskim	18
4.1. Śląskie na tle innych województw	18
4.2. Poziom ubóstwa w podregionach, powiatach i gminach	20
4.3. Główne determinanty ubóstwa.....	25
5. Podsumowanie	27
6. Wnioski i rekomendacje	31
7. Aneks	33

1. Wstęp

Zjawisko ubóstwa, z uwagi na swoje socjologiczne, psychologiczne i polityczne aspekty, stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny, mierzony niedostatkiem środków materialnych służących do zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzi. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w takich sferach życia, jak: poziom wykształcenia, warunki mieszkaniowe, dostęp do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury¹.

Walka z ubóstwem znalazła swoje odzwierciedlenie w licznych dokumentach o charakterze strategicznym, istotnych w skali światowej, europejskiej, jak i na szczeblu krajowym. Na pierwszy plan wysuwa się dokument pt.: *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, przyjęty przez 193 państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych podczas Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku we wrześniu 2015 r. Powyższy dokument definiuje model zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym. Zgodnie z *Agendą 2030* współczesne działania modernizacyjne powinny koncentrować się na wyeliminowaniu ubóstwa we wszystkich jego przejawach, przy równoczesnej realizacji licznych celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych². Wobec powyższego ustalono 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju, które stymulują działania w obszarze o kluczowym znaczeniu dla ludzkości, między innymi działania dotyczące „wyeliminowania ubóstwa i głodu, we wszystkich ich formach i wymiarach, a także zapewnienie, by wszyscy ludzie mogli wykorzystywać swój potencjał w godności i poczuciu równości, żyjąc w zdrowym środowisku”³. W związku z powyższym Rada Unii Europejskiej w dokumencie *Z myślą o sprawieniu, by do roku 2030 Unia stała się jeszcze bardziej zrównoważona, Konkluzje Rady*, podkreśliła że wyżej wymienione cele są spójne z zasadami i wartościami Unii Europejskiej, dlatego w interesie UE leży dalsze odgrywanie wiodącej roli w efektywnym wdrażaniu *Agendy 2030* oraz dążenie do jej realizacji jako planu działania na rzecz ludzi, planety, dobrobytu, pokoju i partnerstwa⁴.

Wśród dokumentów polskich na pierwszy plan wysuwa się przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 sierpnia 2021 r. *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027 z perspektywą do roku 2030*. Dokument ten nakreśla ramy strategiczne na najbliższe lata dla działań służących dalszemu ograniczaniu ubóstwa, rozwijaniu usług społecznych oraz wspieraniu integracji społecznej. Głównym jego celem w perspektywie do roku 2030 jest redukcja ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprawa dostępu do usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne⁵.

Na poziomie województwa śląskiego głównym dokumentem wyznaczającym kierunki polityki społecznej jest *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*. Jako jeden z jej celów strategicznych (CS4) przyjęto: „Wzmocnienie instytucji, organizacji i innych podmiotów realizujących zadania na rzecz włączenia społecznego mieszkańców regionu oraz skuteczności działań w tym obszarze. Organizowanie społeczności lokalnej”, a w jego ramach uwzględniono kierunek działania 4.5: „Diagnozowanie warunków oraz jakości życia osób

¹ L. Frąckiewicz, *Warunki i jakość życia ludności*, w: *Społeczny obraz Śląska na przełomie wieków*, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego, Katowice 2004, s. 173.

² Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Agenda 2030*, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030> [odczyt: 09.12.2024 r.].

³ Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, s. 2.

⁴ Rada Unii Europejskiej, *Z myślą o sprawieniu, by do roku 2030 Unia stała się jeszcze bardziej zrównoważona, Konkluzje Rady*, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8286-2019-INIT/pl/pdf> [odczyt 09.12.2024 r.].

⁵ Uchwała nr 105 Rady Ministrów w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030” z dnia 17 sierpnia 2021 r. (M.P. z 2021 r. poz. 843).

zagrożonych wykluczeniem społecznym i społecznie wykluczonych. Tworzenie programów wsparcia”⁶.

Kwestia ubóstwa znajduje swoje odzwierciedlenie również w przepisach ustawodawstwa socjalnego, w szczególności ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t. j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1283). Ubóstwo stanowi jeden z elementów katalogu przyczyn uprawniających do otrzymania pomocy społecznej (art. 7 ust. 1), natomiast łagodzenie skutków ubóstwa wymieniono jako jedno z głównych zadań pracowników socjalnych (art. 119 ust. 1 pkt. 7).

Niniejsze opracowanie stanowi realizację treści art. 21 ust. 3 cytowanej ustawy, w którym czytamy m.in., że „do zadań samorządu województwa należy (...) rozpoznawanie przyczyn ubóstwa (...)”. Raport został przygotowany w oparciu o następujące źródła informacji: *Bank Danych Lokalnych* prowadzony przez Główny Urząd Statystyczny, raport z badań prowadzonych w 2024 r. przez Centrum Badania Opinii Społecznej: *Ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych* oraz raportów Głównego Urzędu Statystycznego: *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2022*, a także *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r. Informacje sygnałne z dnia 28.06.2024 r. i Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”*

Publikacja zawiera informacje dotyczące sposobów definiowania i pomiaru zjawiska ubóstwa, jego przyczyn i skutków oraz poziomu. Te ostatnie zostały przedstawione w ujęciu dynamicznym, głównie na przestrzeni lat 2013-2023, oraz statycznym – w odniesieniu do całego kraju (w tym na tle Unii Europejskiej), a w przypadku niektórych danych także w przekrojach uwzględniających podregiony, powiaty oraz gminy.

⁶ Województwo Śląskie, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*, Katowice 2020 r., https://old.rops-katowice.pl/wp-content/uploads/2020/11/2020.11.24-SPSWS_2020-2030.pdf?_ga=2.251928970.2069378368.1633329103-1857403668.1626777341 [odczyt: 09.12.2024 r.].

2. Wprowadzenie do problematyki ubóstwa

Jednoznaczne zdefiniowanie ubóstwa jest zadaniem niezwykle trudnym. Określenie danej osoby jako ubogiej jest bowiem często wynikiem przyjęcia pewnych założeń. Tymczasem przyjęcie określonej definicji ubóstwa oraz dobór sposobu jego mierzenia mają ogromne znaczenie. Każda bowiem metoda ma zarówno wady, jak i zalety. W konsekwencji liczba ubogich oraz ich struktura społeczno-demograficzna zależą w znacznej mierze od zastosowanej metody pomiaru oraz źródła danych⁷.

2.1. Sposoby pomiaru ubóstwa

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W pierwszym przypadku do oceny granicy ubóstwa stosuje się np. metodę „lejdejską” (*Leyden Poverty Line, LPL*). Wykorzystuje ona oceny dokonywane przez badane gospodarstwa domowe. Według tej metody granice ubóstwa odpowiadają mniej więcej poziomowi dochodów deklarowanych przez respondentów jako „ledwie wystarczające”⁸.

W podejściu obiektywnym gospodarstwa domowe lub osoby uznawane są za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków (do którego wlicza się także wartość artykułów otrzymanych nieodpłatnie oraz pochodzących z indywidualnego gospodarstwa rolnego / działki bądź z prowadzonej działalności na własny rachunek) jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa⁹.

Zjawisko ubóstwa mierzy się najczęściej przy pomocy dwóch głównych parametrów, jakimi są zasięg oraz głębokość. Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa lub też wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem. Oblicza się go dzieląc liczbę ubogich (osób lub gospodarstw domowych) przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości¹⁰. Natomiast drugi z parametrów – głębokość ubóstwa – informuje o tym, o ile procent przeciętne dochody / wydatki osób ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa¹¹.

Przy dokonywaniu pomiaru ubóstwa w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są

⁷ A. Szukielojć-Bieńkuńska, *Kogo w Polsce interesuje ubóstwo?* – wystąpienie podczas VIII Konwencji Ruchu przeciw Bezradności Społecznej organizowanej w ramach obchodów XXII Międzynarodowego Dnia Walki z Ubóstwem, Warszawa 2008 r., s. 2.

⁸ Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnałna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, Materiał na konferencję prasową w dniu 26 lipca 2011 r., https://stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/wz_ubostwo_w_polsce_2010.pdf [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 2.

⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.*, Informacje sygnałne, 28.06.2024 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html>, [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 1.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014*, Warszawa 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/ubostwo-w-polsce-w-latach-2013-i-2014,1,6.html> [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 25.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny: Różnica między medianą dochodów ekwiwalentnych do dyspozycji osób żyjących poniżej granicy ubóstwa a granicą ubóstwa przyjętą na poziomie 60% mediany dochodów, wyrażona jako procent granicy ubóstwa, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3076,pojecie.html> [odczyt: 09.12.2024 r.].

bardziej zamożne warstwy społeczeństwa¹². Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym), ustalane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Koszyk minimum biologicznego określa praktycznie najniższy standard życia, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W przeciwieństwie od minimum socjalnego w koszyku minimum egzystencji ujmuje się wyłącznie towary i usługi związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. Kwestia utrzymania więzi społecznych – bardzo ważna w modelu minimum socjalnego – nie jest w tym przypadku uwzględniona. Podobnie rzecz się ma z takimi obszarami potrzeb, jak rekreacja, transport, łączność czy uczestnictwo w kulturze. W związku z tym minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa¹³.

Z kolei ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej¹⁴. Od 1 stycznia 2022 r. obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 776 zł dla gospodarstw jednoosobowych (poprzednio 701 zł) oraz 600 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych (poprzednio 528 zł)¹⁵.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności. Stosowany przez Główny Urząd Statystyczny wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego (stopa ubóstwa relatywnego) definiowany jest jako *odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujących również wartość artykułów otrzymywanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) był niższy niż granica ubóstwa relatywnego przyjęta na poziomie 50% średnich miesięcznych wydatków ustalonych na poziomie wszystkich gospodarstw domowych z uwzględnieniem tzw. oryginalnej skali ekwiwalentności OECD*¹⁶. Z kolei Eurostat używa wskaźnika, który określa, jaki procent społeczeństwa ma dochody niższe niż 60% mediany dochodów do dyspozycji w danym kraju¹⁷. Miara ta wskazuje więc grupę ludności będącą w każdym z krajów w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odnoszenia się do poziomu dochodów w innych państwach).

Wybór między definiowaniem ubóstwa w sposób absolutny lub względny niesie ze sobą bardzo istotne konsekwencje. W podejściu absolutnym nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w krótkim

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014...*, op. cit., s. 7.

¹³ Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 1) *Badania nad poziomem i strukturą zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2008 r.*, Warszawa 2009 r., https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/2022/11/www_new_me_2008.pdf [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 1; 2) *Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2023 r.*, Warszawa 2024 r., <https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/2024/04/ME-srednioroczne-2023.pdf> [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 1.

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.*, Informacje sygnałowe, 28.06.2024 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html> [odczyt: 09.12.2024 r.].

¹⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 1296).

¹⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego (stopa ubóstwa relatywnego), <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3215,pojecie.html> [odczyt: 09.12.2024 r.].

¹⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia w dochodach ogółu transferów społecznych, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3075,pojecie.html> [odczyt: 09.12.2024 r.].

czasie może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa, a znacząca poprawa sytuacji ekonomicznej do prawie całkowitej jego likwidacji. Wynika to z faktu, iż poziom życia może zmieniać się stosunkowo szybko, natomiast zmiany norm dotyczących zaspokojenia podstawowych potrzeb następują z reguły powoli. Z zupełnie inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku podejścia względnego. Zakłada ono, że ubóstwa nigdy nie uda się wyeliminować zupełnie, gdyż nawet w przypadku dużego wzrostu gospodarczego odsetek ubogich może pozostać na takim samym poziomie. Spadek nastąpi jedynie wtedy, gdy zmniejszy się nierównomierność rozdziału dochodów¹⁸.

2.2. Przyczyny ubóstwa

Ubóstwo spowodowane jest wieloma czynnikami. Niektóre z nich są związane z cechami poszczególnych jednostek – stanem zdrowia, poziomem wykształcenia i kwalifikacji, sytuacją rodzinną itp., inne natomiast nie zależą od konkretnych ludzi i ich działań. Przyczyną ubóstwa mogą być takie procesy, jak restrukturyzacja gospodarki, deindustrializacja, masowe bezrobocie, nieopłacalność pewnych gałęzi, np. rolnictwa itp.¹⁹.

Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od przeważającego źródła dochodu gospodarstwa domowego. W najmniej korzystnej sytuacji są członkowie gospodarstw, w których podstawowy dochód stanowią tzw. „inne niezarobkowe źródła utrzymania” (najczęściej zasiłki dla bezrobotnych i świadczenia z pomocy społecznej). W 2023 roku stopa ubóstwa skrajnego wynosiła w ich przypadku 17,9%. Kolejną grupą najbardziej narażoną na ubóstwo skrajne są członkowie gospodarstw domowych rolników – spośród nich 14,1% żyło poniżej minimum egzystencji. Najmniej zagrożone ubóstwem skrajnym były gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek – 3,8% oraz emerytów – 5,9% i pracowników – 6,4%. W przypadku gospodarstw rencistów analizowany wskaźnik osiągnął wartość 8,4%²⁰.

Z ubóstwem koreluje również poziom wykształcenia – im wyższy, tym ryzyko życia poniżej minimum egzystencji mniejsze. Posiadanie przez głowę gospodarstwa domowego²¹ wyższego wykształcenia praktycznie eliminuje to gospodarstwo z populacji skrajnie ubogich. W 2023 r. wśród gospodarstw domowych, w których głowa posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, odsetek osób skrajnie ubogich wyniósł 11,6%, natomiast w gospodarstwach z głową posiadającą wykształcenie zasadnicze zawodowe – 7,4%, średnie – 3,7%, a wyższe – zaledwie 1,6%²².

Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz z pojawieniem się kolejnych dzieci w rodzinie. O ile dla małżeństw²³ z 1 dzieckiem stopa ubóstwa skrajnego wyniosła w 2023 r. 2,1%, a z 2 dzieci

¹⁸ Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnalna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. ...*, op. cit., s. 2.

¹⁹ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy*, w: *Analizy Laboratorium WIEZI 2/2009*, <http://labo-old.wiez.pl/zasoby/Analizy%20Laboratorium%20Wiezi%20nr%202%202009.pdf> [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 2.

²⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”*, Informacje sygnalne, 28.06.2024 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html> [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 3.

²¹ Głowa gospodarstwa domowego (określana w badaniu budżetów gospodarstw domowych jako osoba odniesienia) to osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga stały w dłuższym okresie czasu, najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html> [odczyt: 09.12.2024 r.], s. 6.

²² Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r. ...*, op. cit., s. 6.

²³ W grupie małżeństw zostały uwzględnione także związki nieformalne.

– 3,4%, to w przypadku rodzin posiadających 3 i więcej dzieci jej wartość kształtowała się na poziomie 6,9%²⁴.

W świetle powyższych danych nie jest zaskoczeniem występowanie związku pomiędzy zagrożeniem ubóstwem a wiekiem. Rzeczywiście, częściej występuje ono wśród dzieci i młodzieży niż dorosłych. W 2023 r. zasięg skrajnego ubóstwa wśród osób poniżej 18 r.ż. wyniósł 5,4%, wobec 4,6% w przypadku osób w wieku 18-64 lat i 4,2% dla seniorów w wieku 65 i więcej lat²⁵. Mimo, iż w Polsce ubóstwo częściej dotyczy ludzi młodych, to należy pamiętać o trudnej sytuacji części osób starszych, których dotyczą związane z wiekiem choroby wymagające leczenia pochłaniającego znaczną część dochodów²⁶.

Obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych to kolejny czynnik zwiększający ryzyko popadnięcia w ubóstwo. Stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą z niepełnosprawnością wyniosła w 2023 r. 9,0%. W najtrudniejszym położeniu znajdowały się rodziny, w których to głowa gospodarstwa domowego była osobą z niepełnosprawnością. W tego rodzaju gospodarstwach stopa ubóstwa skrajnego wyniosła 8,2%. Dla porównania, w rodzinach z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności wskaźnik ten wyniósł 7,6%, natomiast w rodzinach bez osób z niepełnosprawnością wskaźnik ten wyniósł 6,1%²⁷.

Ogólnie rzecz biorąc zagrożenie wszystkimi rodzajami ubóstwa jest znacznie wyższe na wsi niż w miastach, choć zasada ta wydaje się nie dotyczyć województwa śląskiego. W 2023 r. w całym kraju wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym na obszarach wiejskich był blisko czterokrotnie wyższy niż w miastach i wynosił 11,5%. W tych ostatnich jego wartość kształtowała się na poziomie 3,3% i była silnie związana z ich wielkością – daje się zauważyć tendencję, według której im miejscowość mniejsza, tym poziom ubóstwa skrajnego większy²⁸. Mimo, iż zagrożenie ubóstwem było i jest znacznie wyższe na wsi, trzeba pamiętać, iż w miastach, także tych największych i najbardziej rozwiniętych, znajdują się dzielnice biedy, zdegradowane obszary oraz miejsca, które pilnie wymagają zintegrowanych działań rewitalizacyjnych.

²⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”...*, op. cit., s. 4.

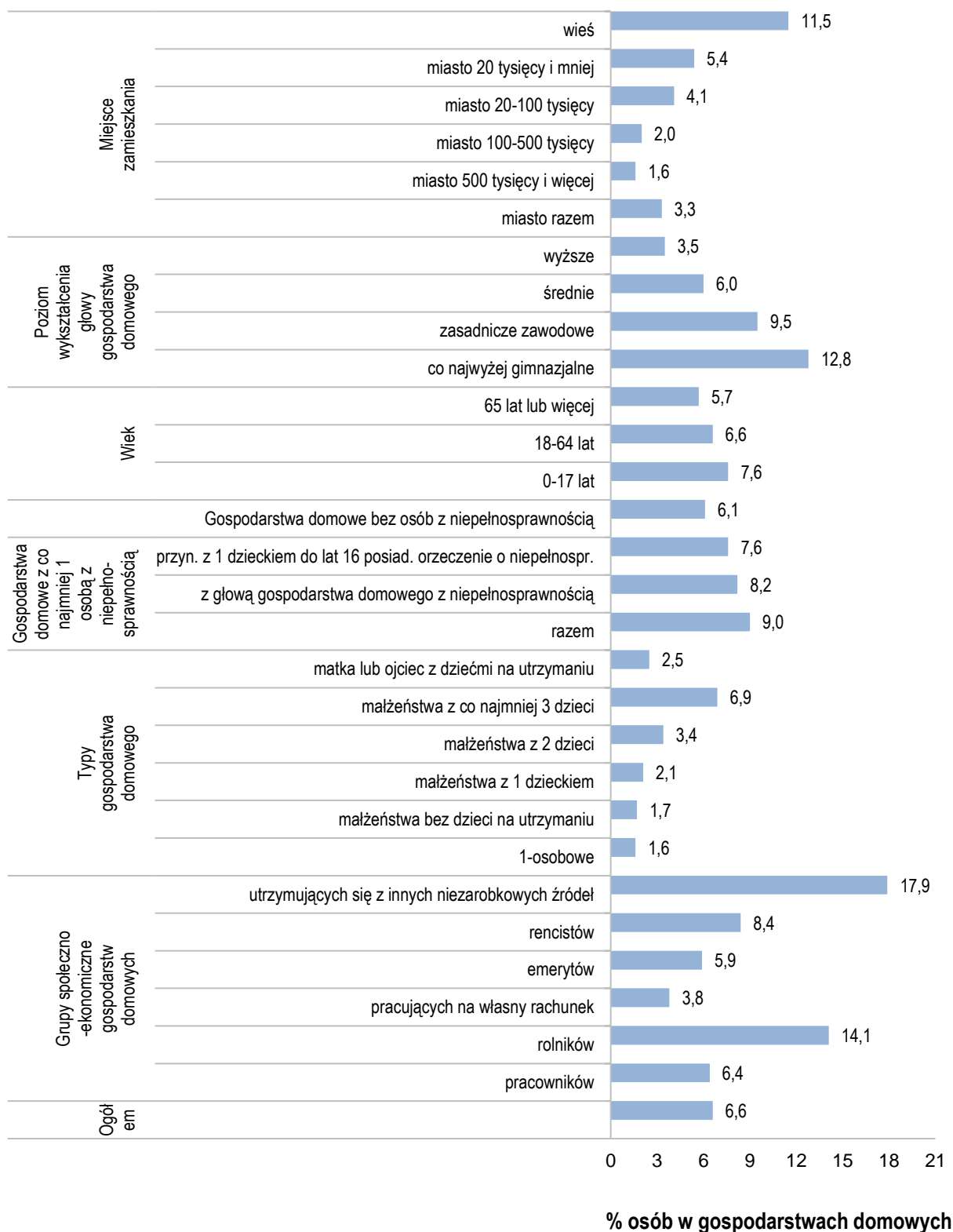
²⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.*, op. cit., s. 5.

²⁶ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy...*, op. cit., s. 4.

²⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”...*, op. cit., s. 5.

²⁸ *Ibidem*, s. 6.

Wykres 1. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym w Polsce wg wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w 2023 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałowego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html> [odczyt: 09.12.2024 r.]

2.3. Skutki życia w ubóstwie

Zjawisko ubóstwa powoduje wiele negatywnych, wzajemnie ze sobą powiązanych, skutków odczuwanych zarówno przez poszczególne jednostki i rodziny, jak i całe społeczeństwa. Bieda przyczynia się do ograniczenia dostępu do wielu usług społecznych, w szczególności zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalnych, sportowych oraz do sfery wypoczynku i rekreacji. Na życie poszczególnych jednostek znacząco wpływa fakt urodzenia się i wychowania w konkretnych rodzinach, zajmujących określone pozycje społeczne. Status osoby ubogiej często przekazywany jest z pokolenia na pokolenie w ramach mechanizmu zwanego „dziedziczeniem biedy”. Dlatego też osoby pochodzące z rodzin dotkniętych ubóstwem znacznie częściej niż inne są narażone na życie w biedzie.

Ubóstwo powoduje poczucie niesprawiedliwości społecznej, obniżenia własnej wartości, odczucie deprywacji oraz niemożności zaspokojenia potrzeb życiowych²⁹. Życie w biedzie często prowadzi do uzależnienia od substancji psychoaktywnych, które stanowią swego rodzaju ucieczkę od występujących problemów³⁰. Te z kolei przyczyniają się do wyzwolenia przemocy, której ofiarami padają zazwyczaj kobiety i dzieci³¹.

Zjawisko ubóstwa jest groźne również dla życia rodzinnego. Jego efektem może być występowanie konfliktów wewnątrzrodzinnych. Mogą one skutkować problemami wychowawczymi, a nawet doprowadzić do rozbicia rodziny³². Niski status materialny ma niebagatelny wpływ na kondycję psychiczną rodziców i dzieci. Prowadzi on nie tylko do alkoholizmu, narkomanii czy też niewłaściwego traktowania członków rodziny, ale również niechęci do pracy oraz zaniedbywania obowiązków domowych i rodzinnych³³. Brak poczucia bezpieczeństwa materialnego burzy relacje pomiędzy pokoleniami. Rodzice, nie mogąc sprostać oczekiwaniom konsumpcyjnym potomstwa, doświadczają poczucia winy i bezradności. Z kolei w dzieciach bezskuteczność i bezradność rodziców budzi poczucie żalu³⁴.

Dla wielu rodziców jedynym wyjściem z trudnej sytuacji materialnej jest przemieszczenie się do miejsca zapewniającego większe możliwości – w kraju lub poza jego granicami. Tego rodzaju wyjazdy ojca i/lub matki z jednej strony z reguły poprawiają sytuację materialną rodziny, z drugiej jednak destabilizują jej funkcjonowanie. Powodują one zmiany w sferze emocjonalnej, oziębienie i osłabienie więzi łączących członków rodziny, gdyż pozostaje ona całością jedynie formalnie. Osoba emigrująca stopniowo schodzi na margines życia najbliższych, a dzieci stają się swego rodzaju sierotami. Brak udziału rodzica w procesie wychowania i socjalizacji dziecka ujemnie odbija się na jego rozwoju³⁵. Najpoważniejszą konsekwencją dla najmłodszych członków rodziny jest zachwianie lub nawet utrata poczucia bezpieczeństwa oraz zaburzenie naturalnego procesu wchodzenia w życie społeczne. Do niekorzystnych skutków emigracji należy też zaliczyć rozpad rodzin wielopokoleniowych. Konsekwencje związane z nieobecnością emigrantów to przede

²⁹ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny a zagrożenie dziecka wykluczeniem społecznym*, w: *Mazowieckie Studia Humanistyczne*, 12/1 2008, <http://bazhum.pl/bib/article/249351/> [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 218-219.

³⁰ I. Kumor, *Ubóstwo – ujęcie teoretyczne*, w: *Edukacja Humanistyczna*, nr 1 (24), Szczecin 2011 r., [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Edukacja_Humanistyczna/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)-s101-110/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)-s101-110.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Edukacja_Humanistyczna/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)-s101-110/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)-s101-110.pdf) [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 108.

³¹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia i ubóstwa w życiu rodzin*, w: *Journal of Modern Science*, 2/2014 vol. 21, <http://www.jomswsge.com/Skutki-bezrobocia-i-ubostwa-w-zyciu-rodzin,83597,0,1.html> [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 70.

³² I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 108.

³³ Ibidem, s. 109.

³⁴ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 68.

³⁵ Ibidem, s. 70.

wszystkim stopniowe wygasanie poczucia wspólnoty w rodzinie poszerzonej. A gdy nowe pokolenie rodzi się za granicą, dystans pogłębia brak znajomości języka³⁶.

Doświadczenie ubóstwa negatywnie wpływa na podejmowanie decyzji dotyczących zawarcia małżeństwa. Młodzi ludzie odkładają ją w czasie, a nierzadko w ogóle rezygnują z założenia rodziny. Z kolei małżonkowie dysponujący niskim dochodem, niechętnie decydują się na posiadanie potomstwa lub świadomie odkładają urodzenie dziecka, zwłaszcza kolejnego³⁷. Decyzje te w połączeniu ze zjawiskiem migracji³⁸, powielane w masowej skali, przyczyniają się do wzmocnienia zjawiska depopulacji i zaburzenia struktury demograficznej (starzenie się populacji).

Skutki biedy nie dotyczą jedynie jednostek lub rodzin nią doświadczonych, ale również – zwłaszcza w sytuacji jej trwałości i pokaźnego zasięgu – reszty społeczeństwa, w tym jego dobrze sytuowanej części³⁹. Ubóstwo szerokich grup ludności przyczynia się do obniżenia popytu i produkcji oraz opóźnienia rozwoju gospodarczego. Jednym ze skutków ubóstwa jest degradacja całych obszarów, czego przykładem mogą być zaniedbane budynki oraz urządzenia infrastruktury społecznej.

Powstające skupiska ludzi ubogich sprzyjają rozszerzaniu się niepożądanych zjawisk społecznych⁴⁰. Brak środków do życia stwarza pokusy, a w skrajnych przypadkach popycha do decyzji popełnienia przestępstw gospodarczych, napadów, kradzieży, rozbojów czy też prostytucji⁴¹. Osobom biednym często nie wystarcza na bieżące opłaty związane z użytkowaniem zajmowanego lokalu mieszkalnego, co prowadzi do odcięcia mediów, a w skrajnych przypadkach nawet do eksmisji⁴². W ten sposób ubóstwo przyczynia się do wzrostu poziomu bezdomności.

Niewystarczający poziom środków materialnych powoduje skupienie się wyłącznie na zaspokajaniu najbardziej elementarnych potrzeb, wymuszając oszczędzanie na wszystkim, również na jedzeniu, ubraniu i ochronie zdrowia. To z kolei prowadzi do pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego⁴³. Tkwienie w ubóstwie z biegiem czasu może prowadzić do kompleksu niższości, stanów lękowych, depresji oraz psychoz. Ponadto osoby ubogie nie zawsze są w stanie zaspokoić swoje potrzeby zdrowotne i realizować wskazania medyczne. Często rezygnują z wykupywania leków lub wybierają tylko niektóre z nich, co może prowadzić do pojawiania się chorób przewlekłych⁴⁴. W przypadku dzieci negatywne skutki zdrowotne ubóstwa związane są z niską wagą urodzenia oraz ryzykiem przedwczesnej śmierci (zgony niemowląt)⁴⁵. Dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem rozwijają się wolniej od rówieśników, są mniej odporne na choroby⁴⁶. Ponadto wśród dzieci pochodzących z rodzin ubogich częściej notuje się przypadki samobójstw⁴⁷.

³⁶ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 71.

³⁷ Ibidem, s. 69.

³⁸ Województwo śląskie nadal cechuje się niekorzystnymi poziomami sald migracji międzywojewódzkich i zagranicznych, jednakże obecnie na pierwszy plan wysuwają się migracje międzywojewódzkie.

³⁹ A. Pollok, *Metody analizy ekonomicznej zjawiska ubóstwa*, w: *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, rok LXIV – zeszyt 4 – 2002, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/354f031e-9b42-4f5a-b3b2-d06486b0ad13/content> [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 169.

⁴⁰ I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 108.

⁴¹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 70.

⁴² Ibidem, s. 67.

⁴³ I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 109.

⁴⁴ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 67.

⁴⁵ E. Subocz, *Rola wczesnej edukacji i opieki w ograniczaniu skutków ubóstwa wśród dzieci*, w: *Problemy Wczesnej Edukacji*, 3(38)/2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c642b5b7-6dc2-4996-b9e8-a1377f828ed8> [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 22.

⁴⁶ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 67.

⁴⁷ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci*, w: *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1) 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b782e25c-f457-4aee-bf7c->

Ubóstwo przyczynia się do minimalizacji zaspokajania potrzeb społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz edukacyjnych. Osoby nisko sytuowane skupiają się prawie wyłącznie na potrzebach najbardziej elementarnych, do których powyższe nie należą⁴⁸. Rodziny ubogie nierzadko doznają syndromu zamknięcia się w sobie – nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym i towarzyskim zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się w kręgu rodzinnym. Ubogie dzieci borykają się z ciągłym poczuciem wstydu wobec rówieśników z bogatszych rodzin. W efekcie zdarza się, że nie chcą uczestniczyć w dodatkowych zajęciach, wycieczkach czy koloniach, nawet jeśli są one finansowane przez pomoc społeczną czy też organizacje pozarządowe⁴⁹.

Dzieci z rodzin ubogich od najwcześniejszych lat wychowywane są w biedzie i przyzwyczajane do niej⁵⁰. Ponadto rodzina zmagająca się z problemem ubóstwa, które dotyka wszystkich obszarów jej codziennego życia, nie jest w stanie zapewnić dziecku prawidłowych warunków do nauki⁵¹. Dzieci ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym rzadziej niż inne uczęszczają do przedszkoli⁵². Kiedy już zaczną obowiązkową edukację, często już na samym początku bywają odrzucane przez rówieśników z powodu nieodpowiedniego ubrania, braku przyborów szkolnych, zabawek, gorszej higieny czy też braku śniadań. Jeśli nie otrzymują pomocy rodziców i nie mają warunków do odrabiania lekcji, często już na wstępie dostają gorsze oceny, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku tego podwójnego odrzucenia dzieci takie szybko odwracają się od szkoły, opuszczają zajęcia, powtarzają klasy i w konsekwencji zdarza się, że całkowicie wypadają z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei przekłada się na trudności w znalezieniu dobrze płatnej pracy i wyjściu z biedy⁵³. Pozostawanie w kręgu ubóstwa prowadzi do wykluczenia społecznego i marginalizacji społecznej. Stają się one dziedzictwem następnego pokolenia⁵⁴. W ten sposób tworzy się spirala nędzy.

Oczywiście wyżej zarysowane zjawiska nie mają charakteru bezwzględnych prawidłowości. Nie można zapominać, że zarówno w przeszłości, jak i obecnie w wielu nisko sytuowanych rodzinach przekazywane są odpowiednie wzorce moralne, etyczne, ceni się wiedzę i dorobek kulturowy, a wychowywane w nich dzieci zdobywają wykształcenie i wyrastają na wartościowych członków społeczeństwa.

Rozwój dziecka w rodzinach biednych bywa zaburzony, ale trzeba pamiętać, że dzieje się tak również wśród rodzin dobrze sytuowanych finansowo. One również mogą posiadać poważne deficyty: brak odpowiednich zasad, miłości i czasu poświęcanego dzieciom. W kształtowaniu właściwych postaw dzieci pochodzących z zamożnych rodzin pierwszoplanową rolę odgrywa dzielenie się posiadanymi dobrami z osobami gorzej sytuowanymi pod względem materialnym⁵⁵.

Brak wystarczająco dużych dochodów powoduje konieczność ich uzupełniania świadczeniami z pomocy społecznej. Ze sprawozdań Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (obecnie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) *MRiPS-03* wynika, że w 2023 r. ubóstwo było

ae24b0aed6e8?q=bwmeta1.element.desklight-160a6fb7-6c41-424b-a00e-dd78622e1258;0&qt=CHILDREN-STATELESS [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 28.

⁴⁸ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 219-220.

⁴⁹ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci...*, op. cit., s. 28.

⁵⁰ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 73.

⁵¹ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 219-220.

⁵² A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 71.

⁵³ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci...*, op. cit., s. 28.

⁵⁴ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 73.

⁵⁵ Zdaniem socjolog, prof. K. Szafraniec z UMK w Toruniu, gloryfikujemy dziś tylko jeden styl życia, w którym liczą się pieniądze, prestiż i skrupulatnie zaplanowana inwestycja edukacyjna. Termin „syndrom *Rich Kids*” wprowadził dr Ralph Minnear (<http://www.askdrbrent.com/articles2.php?cat=229>), a zjawisko zostało opisane w książce Jessie H. O'Neil *The Golden Ghetto: The psychology of Affluence* (Złote getto: psychologia affluency).

jednym z głównych powodów przyznawania pomocy społecznej zarówno w całej Polsce, jak i w województwie śląskim (zaraz po długotrwałej lub ciężkiej chorobie, która po raz pierwszy stała się dominująca). Osoby w rodzinach objętych pomocą z tego tytułu stanowiły 1,6% ludności Polski oraz 1,1% mieszkańców województwa śląskiego⁵⁶. Długotrwałe korzystanie z pomocy przyczynia się do powstawania postaw roszczeniowych wobec państwa, samorządów i organizacji pozarządowych⁵⁷.

Ubóstwo oprócz aktualnych problemów powoduje również negatywne zjawiska, które będą odczuwane w przyszłości. Przykładem może być tutaj wykonywanie niskopłatnej pracy, która skutkować będzie niskimi emeryturami. Z kolei praca w tzw. „szarej strefie” całkowicie pozbawi prawa do tego rodzaju świadczenia. Osoby wykonujące taką pracę zasilą najliczniejszą kategorię społeczno-ekonomiczną żyjącą w ubóstwie – utrzymujących się z tzw. niezarobkowych źródeł utrzymania innych niż renty i emerytury, czyli ze świadczeń społecznych⁵⁸.

Ubóstwo ogranicza „przepustowość” zdolności poznawczych – nie wpływa na zdolności i możliwości jako takie, ale na zakres, w jakim osoby ubogie są w stanie je wykorzystać. Troski związane z koniecznością zaspokojenia podstawowych potrzeb dnia codziennego pochłaniają zdolności poznawcze w taki sposób, jak korzystanie z telefonu w czasie jazdy samochodem ogranicza naszą koncentrację. Poczucie niedostatku zmniejsza zdolność koncentracji, logicznego myślenia, zapamiętywania i przetwarzania informacji, porównywania różnych opcji, rozwiązywania nowych problemów, a także samokontroli. Tym można wytłumaczyć m.in. popularność tzw. „chwilówek”, nieprzemyślanych zakupów, zaniedbywanie zdrowia, edukacji czy brak zainteresowania programami wsparcia⁵⁹.

Nie oznacza to, że osoby ubogie z natury są mniej racjonalne czy mniej odpowiedzialne. To kontekst wpływa na mniejszą lub większą racjonalność podejmowanych decyzji i zachowań. Niedostatek stwarza zatem kontekst, w którym podejmowanie oczywistych i racjonalnych decyzji jest dużo bardziej utrudnione. Koncentrowanie się na doskwierających brakach „tu i teraz” ogranicza aspiracje i utrudnia wykorzystanie pojawiających się możliwości. Osoby ubogie unikają podejmowania ryzyka z obawy przed utratą minimalnych, ale jednak pewnych zasobów. To z kolei może tłumaczyć duże dysproporcje między dążeniami osób ubogich, a oczekiwaniami co do ich sytuacji w przyszłości. Osoby takie najczęściej nie wierzą w możliwość zmiany na lepsze. Potrzebują zatem nie tylko materialnego, ale także moralnego wsparcia osób z zewnątrz, które pomoże im zaplanować i zrealizować możliwe do wykonania kroki, np. podniesienie kwalifikacji czy też znalezienie pracy⁶⁰.

⁵⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03* za 2023 r., [odczyt: 10.12.2024 r.].

⁵⁷ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 218-219.

⁵⁸ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy...*, op. cit., s. 6.

⁵⁹ Polski Instytut Ekonomiczny, *Tygodnik Gospodarczy PIE*, 34/2020, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/08/Tygodnik-Gospodarczy-PIE_34-2020.pdf [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 2.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 2.

3. Ubóstwo w Europie i w Polsce

Według szacunków Eurostatu, pochodzących z europejskiego badania *Dochodów i warunków życia w Polsce (EU-SILC)* wynika, że w 2022 r. zagrożonych ubóstwem było 16,5% obywateli Unii Europejskiej (w 2021 r. wartość ta wynosiła 16,8%). Oznacza to, że ich dochody, po uwzględnieniu transferów społecznych, kształtowały się poniżej granicy ubóstwa. Najwyższe wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem zanotowano w Bułgarii (22,9%), Estonii (22,8%) oraz w Łotwie (22,5%), a najniższe w Czechach (10,2%), na Węgrzech i w Słowenii (po 12,1%) oraz w Danii (12,4%). W Polsce zagrożonych ubóstwem było 13,7% mieszkańców⁶¹ (w 2021 r. – 14,8)⁶².

Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w *Krajowym programie Reform 2023/2024* podkreśliła, iż Polska w rankingu 163 państw poddanych ocenie w ramach realizacji 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju *Agendy 2030*, awansowała na 12. miejsce w 2022 r., co oznacza awans o 3 pozycje w stosunku do poprzedniego roku. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż Polska osiągnęła najlepsze wyniki w zakresie realizacji m.in. SDG 1 tj. wyeliminowania ubóstwa, natomiast w zakresie większości celów notuje postępy⁶³.

Mimo znaczącego awansu Polski w realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju, warto zauważyć, że rok 2020 przyniósł wzrost zasięgu ubóstwa skrajnego, co było związane m.in. z ograniczeniem (a często nawet zamrożeniem) działalności wielu branż gospodarki ze względu na pandemię COVID-19. Generalnie jednak pandemia nie przełożyła się na wzrost ubóstwa jako trwałego trendu⁶⁴. Po nieznacznym wzroście poziomu ubóstwa w 2020 roku, w 2021 r. i 2022 r. zanotowano ponowny spadek odsetka osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji oraz ustawowej (odpowiednio w 2021 – o 0,5 i 2,4 p. proc., a w 2022 – o 0,1 i 0,5 p. proc.), natomiast poniżej granicy relatywnej w 2021 r. zanotowano wzrost o 0,3 p. proc., a w 2022 r. spadek o 0,4 p. proc.⁶⁵.

Zgodnie z danymi GUS, w 2023 r. w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 6,6% (w 2022 roku – 4,6%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,2% (w 2022 roku – 11,7%), natomiast poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 4,1% osób w gospodarstwach domowych (w 2022 roku – 6,2%)⁶⁶.

W 2023 r. odsetek osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji i granicy relatywnej zwiększył się (odpowiednio o 2,0 i 0,5 p. proc.), podczas gdy poniżej granicy ustawowej zmniejszył się (spadek o 2,1 p. proc.). W przypadku ubóstwa skrajnego

⁶¹ Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2022*, Warszawa, 2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/dochody-i-warunki-zycia-ludnosci-polski-raport-z-badania-eu-silc-2022,6,16.html> [odczyt 10.12.2024 r.], s. 38.

⁶² Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2021*, Warszawa, 2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/dochody-i-warunki-zycia-ludnosci-polski-raport-z-badania-eu-silc-2021,6,15.html> [odczyt 10.12.2024 r.], s. 73.

⁶³ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2023/2024* przyjęty przez Radę Ministrów 25 kwietnia 2023 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/krajowy-program-reform> [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 69.

⁶⁴ Ibidem, s. 73.

⁶⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”...*, op. cit., [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 6.

⁶⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”...*, op. cit., [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 3. Prezentowane w niniejszym opracowaniu dane za 2021 r. różnią się od wartości wcześniej opublikowanych przez GUS. Różnice te wynikają z przyjęcia nowego systemu wag uogólniających wyniki badania budżetów gospodarstw domowych, na podstawie którego obliczane są wskaźniki zasięgu ubóstwa ekonomicznego. Nowy system wag oparty jest o wyniki *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021*.

i relatywnego największy jego wzrost zanotowano na wsiach (wzrost odpowiednio o 3,4 i 1,8 p. proc.) oraz w miastach liczących 20–100 tys. mieszkańców (wzrost odpowiednio o 1,6 i 0,3 p. proc.), natomiast w przypadku ubóstwa ustawowego odnotowano na tych obszarach najwyższe spadki (odpowiednio o 3,3 i 1,9 p. proc.)⁶⁷.

Obecnie można zaobserwować systematyczną poprawę sytuacji materialnej gospodarstw domowych, na co wpływa szereg czynników. Rośnie poziom minimalnego i przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce – w 2024 r. przeprowadzono kolejną waloryzację rent i emerytur, w wyniku której najniższa emerytura i renta z tytułu całkowitej niezdolności do pracy oraz renta rodzinna wzrosły do kwoty 1 780,96 zł brutto (tj. o 192,52 zł więcej niż w 2023 r.⁶⁸). Od 2019 r. wypłacane są dodatkowe świadczenia, tzw. 13. emerytury, a od 2022 r. również 14. emerytury. Wzrosły także rolnicze świadczenia emerytalno-rentowe, w tym emerytura podstawowa, która w 2024 r. wyniosła 1 602,86 zł brutto⁶⁹ (tj. wzrost o 173,26 zł w stosunku do 2023 r.⁷⁰). Dodatkowo, od 2019 r. funkcjonuje Program *Mama 4+*, w ramach którego zapewniono rodzicielskie świadczenie uzupełniające, gwarantujące stały minimalny dochód matkom sprawującym opiekę nad dziećmi⁷¹.

Te działania przyczyniają się do poprawy sytuacji finansowej rodzin i osób starszych, ograniczając zasięg ubóstwa oraz zapewniając większą stabilność materialną gospodarstw domowych.

Poziom ubóstwa można również ocenić z perspektywy badań prowadzonych przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej, które prowadzone są regularnie od kilku dekad pn.: *Aktualne problemy i wydarzenia*.

Na podstawie przytoczonych badań można stwierdzić, że na początku lat 90. większość badanych deklarowała, że żyje skromnie lub biednie, a zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej było bardzo niewiele (w 1993 roku zaledwie 3%). W kolejnych latach mniej lub bardziej systematycznie przybywało zadowolonych, a ubywało niezadowolonych. Dynamiczną poprawę własnego położenia materialnego można było zaobserwować w latach 2004-2008 oraz 2014-2019. Warto podkreślić, że od roku 2014 do 2019 systematycznie wzrastał odsetek osób zadowolonych ze swojego poziomu życia. Niestety wraz z nadejściem pandemii COVID-19 w 2020 r. ten pozytywny trend został zatrzymany, następnie wysoka inflacja, na którą wpłynął m. in. konflikt zbrojny na Ukrainie pogorszyła sytuację co przyczyniło się do odwrócenia istniejącego wówczas trendu⁷².

Z kolei najnowsze badanie Fundacji CBOS pn.: *Aktualne problemy i wydarzenia*⁷³ przeprowadzone w dniach 7-17.03.2024 r. wskazują, że oceny poziomu życia poprawiły się na co istotny wpływ miał spadek inflacji i idący za tym wzrost realnych wynagrodzeń, jak również inne czynniki, tj. podwyżki w sferze budżetowej, wyraźny wzrost płacy minimalnej i powiązanych z nią świadczeń, czy też podwyżka świadczenia 500+.

Zgodnie z wynikami powyższych badań średnioroczny wzrost cen towarów i usług w 2023 roku wyniósł 11,4% r/r i był mniejszy niż w 2022 roku (wówczas wniósł 14,4% i był najwyższy od

⁶⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”...*, op. cit., [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 6.

⁶⁸ <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-ile-wynosi-najniższa-emerytura-i-kto-ma-do-niej-prawo> [odczyt: 10.12.2024 r.]

⁶⁹ Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, <https://www.gov.pl/web/krus/waloryzacja-emerytur-i-rent-rolniczych-od-1-marca-2024-r> [odczyt: 10.12.2024 r.].

⁷⁰ Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, <https://www.gov.pl/web/krus/waloryzacja-emerytur-i-rent-rolniczych-od-dnia-1-marca-2023-r> [odczyt: 10.12.2024 r.].

⁷¹ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform...*, op. cit., s. 69.

⁷² Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań nr 39/2024, *Oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych, kwiecień 2024 r.*, s. 2 i 8. Badanie *Aktualne problemy i wydarzenia* przeprowadzono w dniach 07.03.2024 – 17.03.2024 roku na liczącej 1089 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_039_24.PDF [odczyt: 11.12.2024 r.].

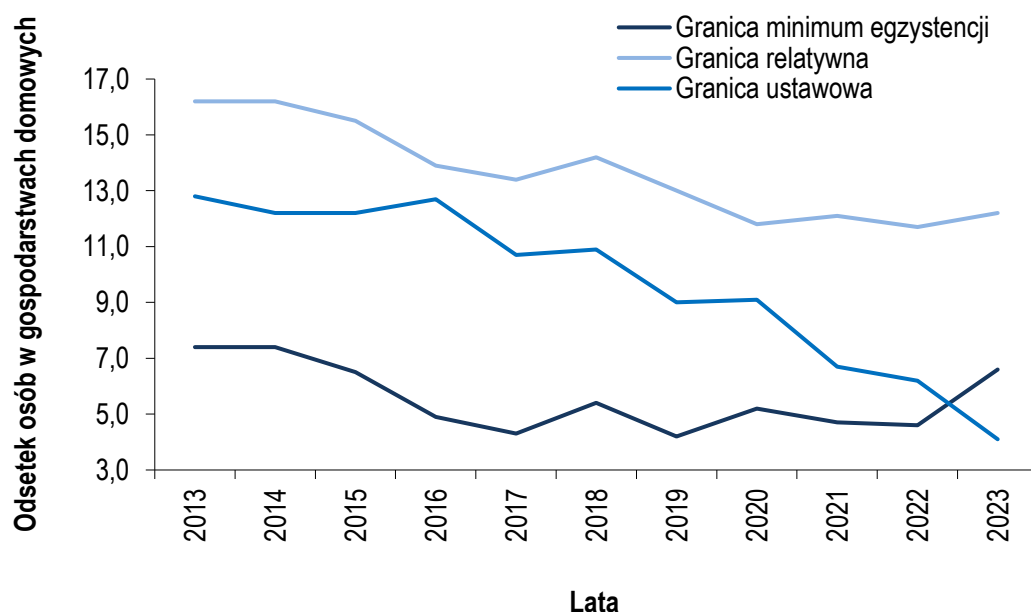
⁷³ Ibidem, s. 1.

ćwierćwiecza). Po spadku realnych wynagrodzeń w roku 2022, w 2023 roku nastąpił ich realny wzrost. Realne płace w sektorze przedsiębiorstw wzrosły o 0,5% r/r, a jeszcze mocniej wzrosła siła nabywcza emerytur i rent (o 4,7% r/r w przypadku pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych i o 10% r/r w przypadku rolników indywidualnych)⁷⁴.

W ciągu ostatniego roku, oceny poziomu życia poprawiły się. Zwiększył się odsetek osób deklarujących, że żyje im się dobrze lub bardzo dobrze (z 27% do 33%), a zmniejszył tych, którym żyje się bardzo biednie lub skromnie (z 18% do 15%). Przedstawiony udział zadowolonych z sytuacji finansowej należy do najwyższych w historii badań CBOS⁷⁵.

Według badania CBOS w marcu 2024 roku ze spokojem patrzyło w przyszłość 31% dorosłych Polaków (w 2023 – 25%). Największa grupa, licząca 40%, nie bała się wprowadzić biedy, ale martwiła się, że ich sytuacja może się pogorszyć (w 2023 – 41%). 27% ankietowanych obawiała się biedy (w 2023 – 32%), w tym 23% miało nadzieję, że jakoś sobie poradzi (w 2023 – 28%), a 4% odczuwało w tym względzie bezradność (w 2023 – również 4%). Jak dotąd, najniższy poziom obaw i zarazem najwyższy odsetek całkowicie spokojnych o swoją sytuację ekonomiczną zanotowano w 2019 r. W późniejszym okresie poziom obaw sukcesywnie wzrastał, a odnotowany w 2023 roku odsetek wyrażających takie obawy był najwyższy od 2015 roku. Dopiero w 2024 roku nastąpił ich spadek⁷⁶.

Wykres 2. Zagrożenie ubóstwem w Polsce w latach 2013-2023 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa*).

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”, Informacje sygnałne, 28.06.2024 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html> [odczyt: 10.12.2024 r.], s. 3.

⁷⁴ Ibidem, s. 1.

⁷⁵ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań nr 39/2024...*, op. cit., s. 3.

⁷⁶ Ibidem, s. 5.

4. Ubóstwo w województwie śląskim

4.1. Śląskie na tle innych województw

W zakresie informacji nt. ubóstwa w poszczególnych województwach dysponujemy dwoma rodzajami danych. Główny Urząd Statystyczny publikuje informacje dotyczące subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych oraz liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego czyli tzw. ustawowej granicy ubóstwa.

Biorąc pod uwagę subiektywną ocenę sytuacji materialnej gospodarstw domowych można stwierdzić, że najgorzej oceniali ją (połączone odpowiedzi „raczej zła” i „zła”) mieszkańcy województw: pomorskiego (6,5%), łódzkiego (6,1%) oraz dolnośląskiego (5,7%). Najmniej ocen „raczej zła” i „zła” wskazywali przedstawiciele gospodarstw z województw: podkarpackiego (2,5%), małopolskiego (2,5%) oraz opolskiego (3,4%). Dla województwa śląskiego analogiczna wartość wyniosła 5,0%, natomiast dla całego kraju 4,9%⁷⁷.

Do uchwycenia sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach, powiatach, a nawet gminach można posłużyć się publikowanymi przez Główny Urząd Statystyczny danymi nt. liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego. Liczba ta, odniesiona do ogółu mieszkańców i wyrażona w procentach, została w niniejszym opracowaniu nazwana wskaźnikiem UKPS⁷⁸. Przy interpretacji tego wskaźnika należy jednak być świadomym jego ograniczeń wynikających z faktu, że nie wszystkie osoby ubogie korzystają z pomocy społecznej.

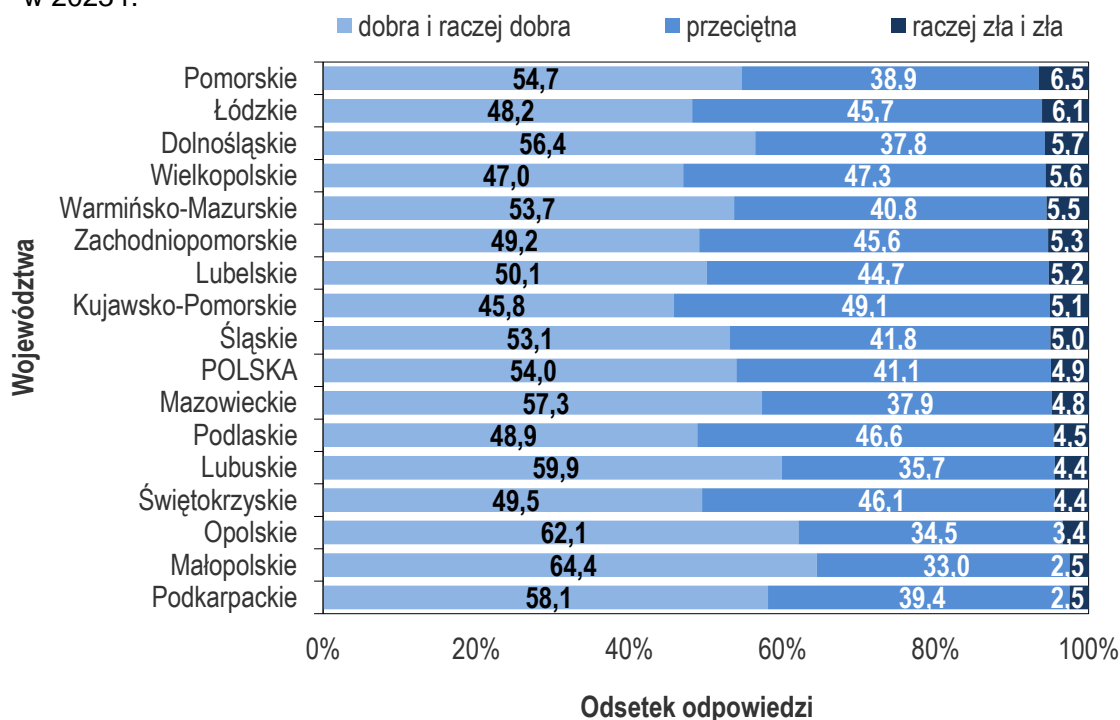
W 2023 r. najwyższym poziomem wskaźnika UKPS charakteryzowały się województwa: warmińsko-mazurskie (3,7%), podlaskie (3,0%) oraz kujawsko-pomorskie (2,9%). Województwo śląskie wraz z małopolskim należały do regionów o najniższym wskaźniku UKPS, który wyniósł 1,5% i był niższy o 0,5 p. proc od ww. wskaźnika w Polsce (2,0%). Kolejnymi województwami, które prezentowały najniższy wskaźnik UKPS były: województwo opolskie (1,7%) oraz dolnośląskie, mazowieckie i pomorskie (po 1,8%)⁷⁹.

⁷⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

⁷⁸ UKPS (skrót od sformułowania „ubodzy korzystający z pomocy społecznej”) – we wcześniejszych latach określany jako wskaźnik PKD. Poprzednią nazwę zmieniono z uwagi na podobieństwo skrótu Polskiej Klasyfikacji Działalności.

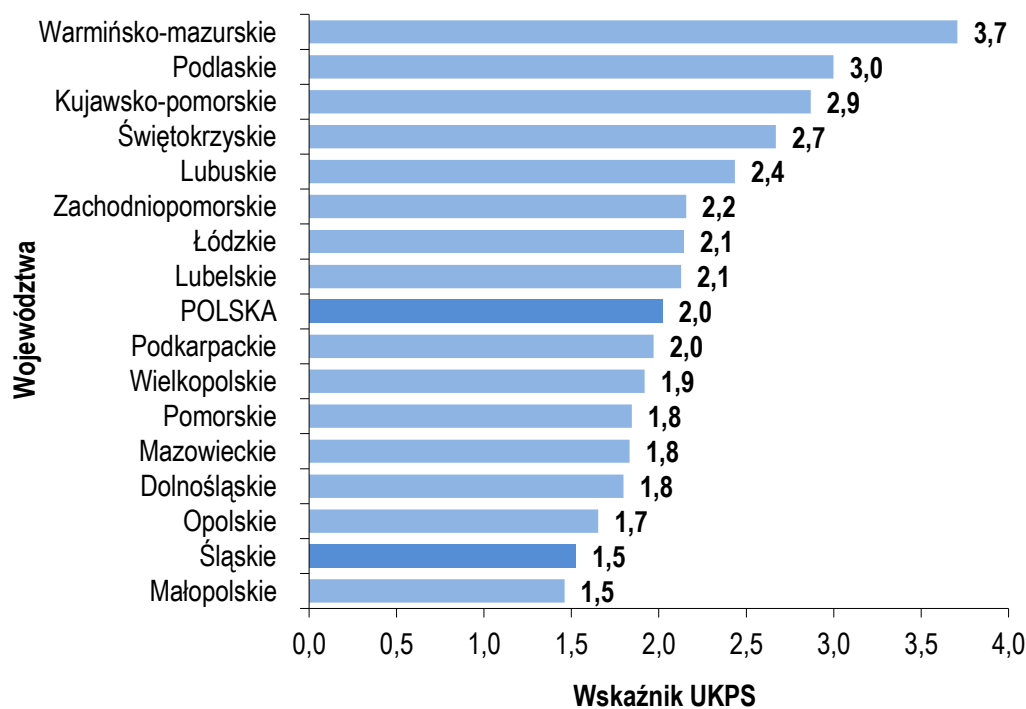
⁷⁹ Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Wykres 3. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych wg województw w 2023 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024r.].

Wykres 4. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego* jako odsetek ogółu mieszkańców województw w 2023 r.

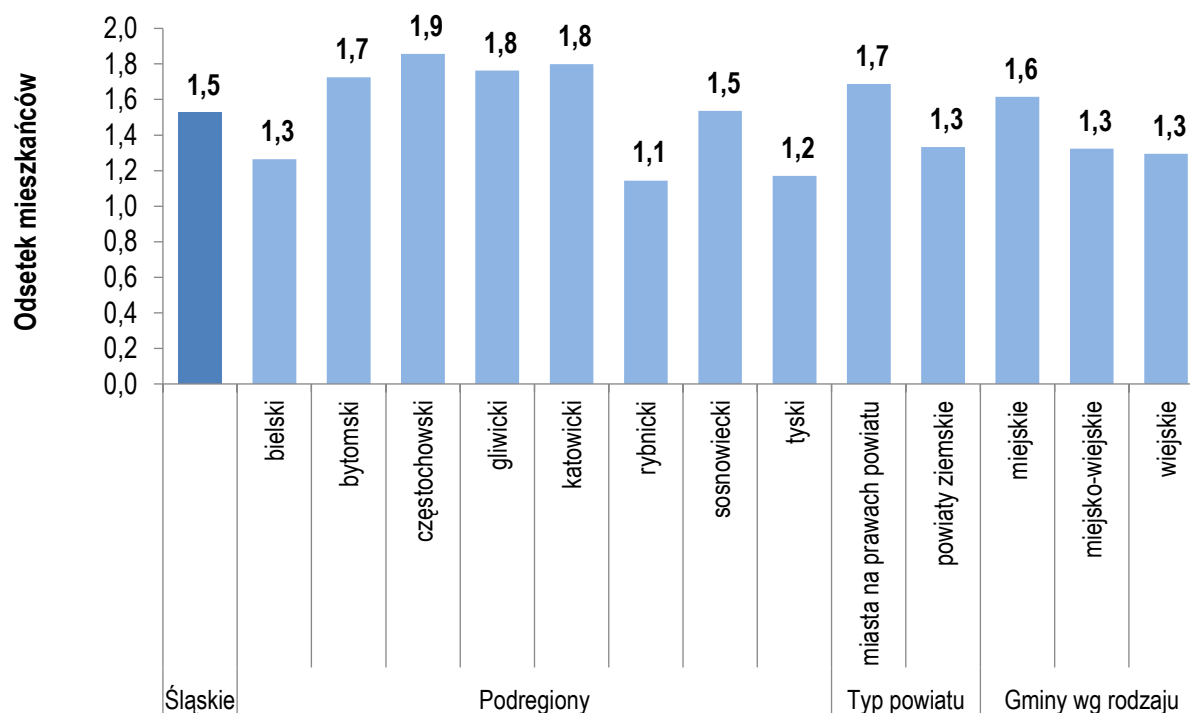
* Wskaźnik UKPS.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

4.2. Poziom ubóstwa w podregionach, powiatach i gminach

Na poziomie gmin, powiatów i podregionów istnieje niewiele danych pozwalających na mierzenie poziomu ubóstwa. Najbardziej precyzyjnym z nich wydaje się wskaźnik UKPS. Analiza jego poziomu wskazuje, że w województwie śląskim, podobnie jak w skali całego kraju, mamy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym występowania problemu ubóstwa. O ile na całym jego obszarze wskaźnik ten wyniósł w 2023 r. 1,5%, o tyle w poszczególnych podregionach wahał się w granicach od 1,1% w podregionie rybnickim do 1,9% w podregionie częstochowskim. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich – 1,7% w stosunku do 1,3%. Rodzaj gminy, a co za tym idzie miejsce zamieszkania (miasto / wieś) także różnicowało wartości analizowanego wskaźnika – w gminach miejskich był on trochę wyższy niż w wiejskich i miejsko-wiejskich.

Wykres 5. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu mieszkańców w województwie śląskim w 2023 r.

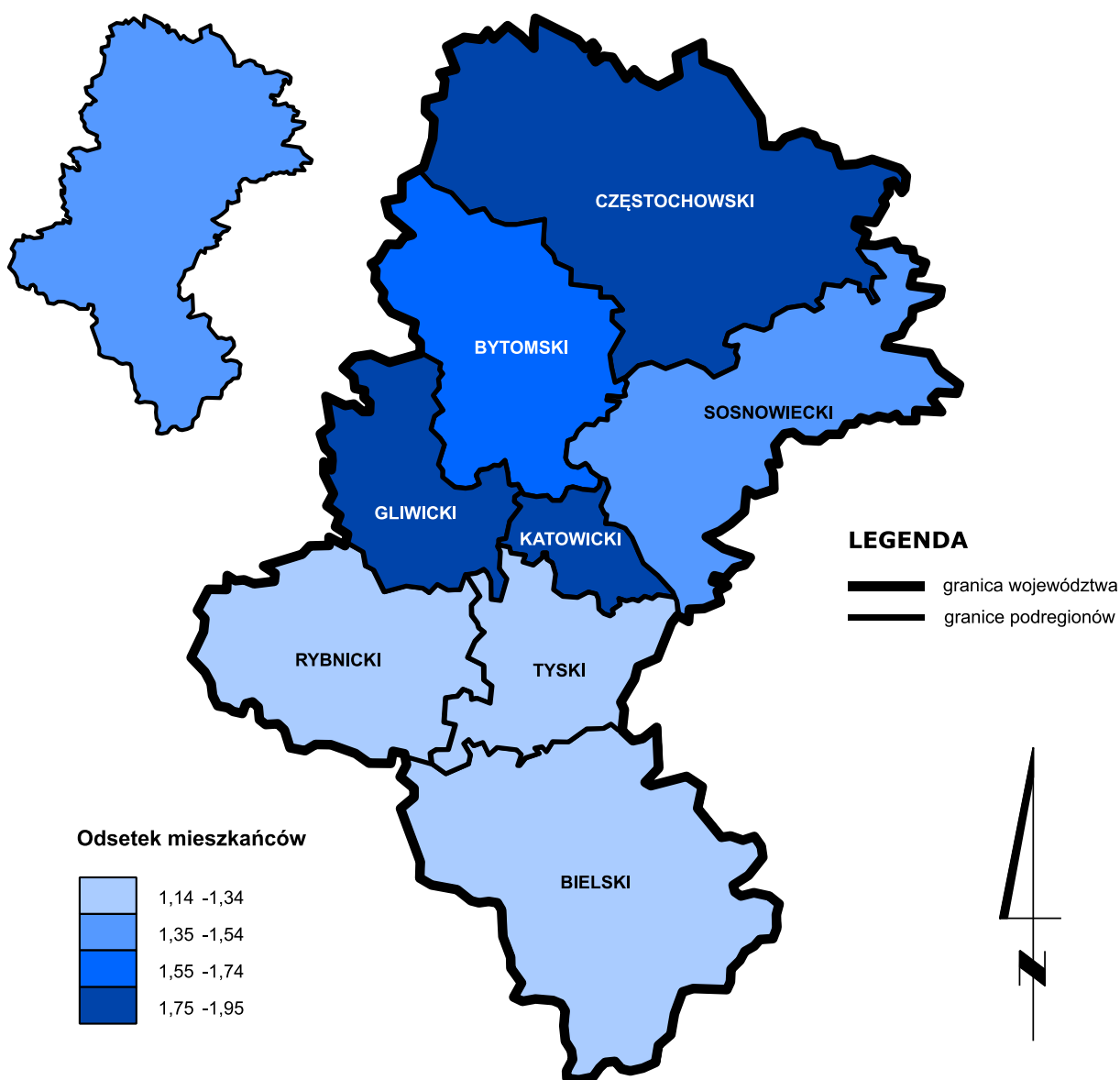

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Poniższa mapa z podziałem województwa śląskiego na podregiony nie tylko potwierdza duże zróżnicowanie poziomu ubóstwa pomiędzy tego rodzaju jednostkami podziału terytorialnego, ale także wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Dokładniejsza analiza przestrzenna, uwzględniająca podział na powiaty, pokazuje trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, myszkowski, kłobucki i zawierciański), część środkową (szczególnie powiaty: m. Ruda Śląska, m. Zabrze, m. Bytom i m. Siemianowice Śląskie, ale także: m. Chorzów oraz m. Świętochłowice oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Jeśli chodzi o powiaty województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika UKPS zanotowano w m. Ruda Śląska (3,3%), m. Zabrze (3,0%) oraz w m. Bytom (2,5%), natomiast najniższe w powiecie pszczyńskim i bielskim (po 0,6%) oraz w m. Mysłowice i powiecie mikołowskim (po 0,8%).

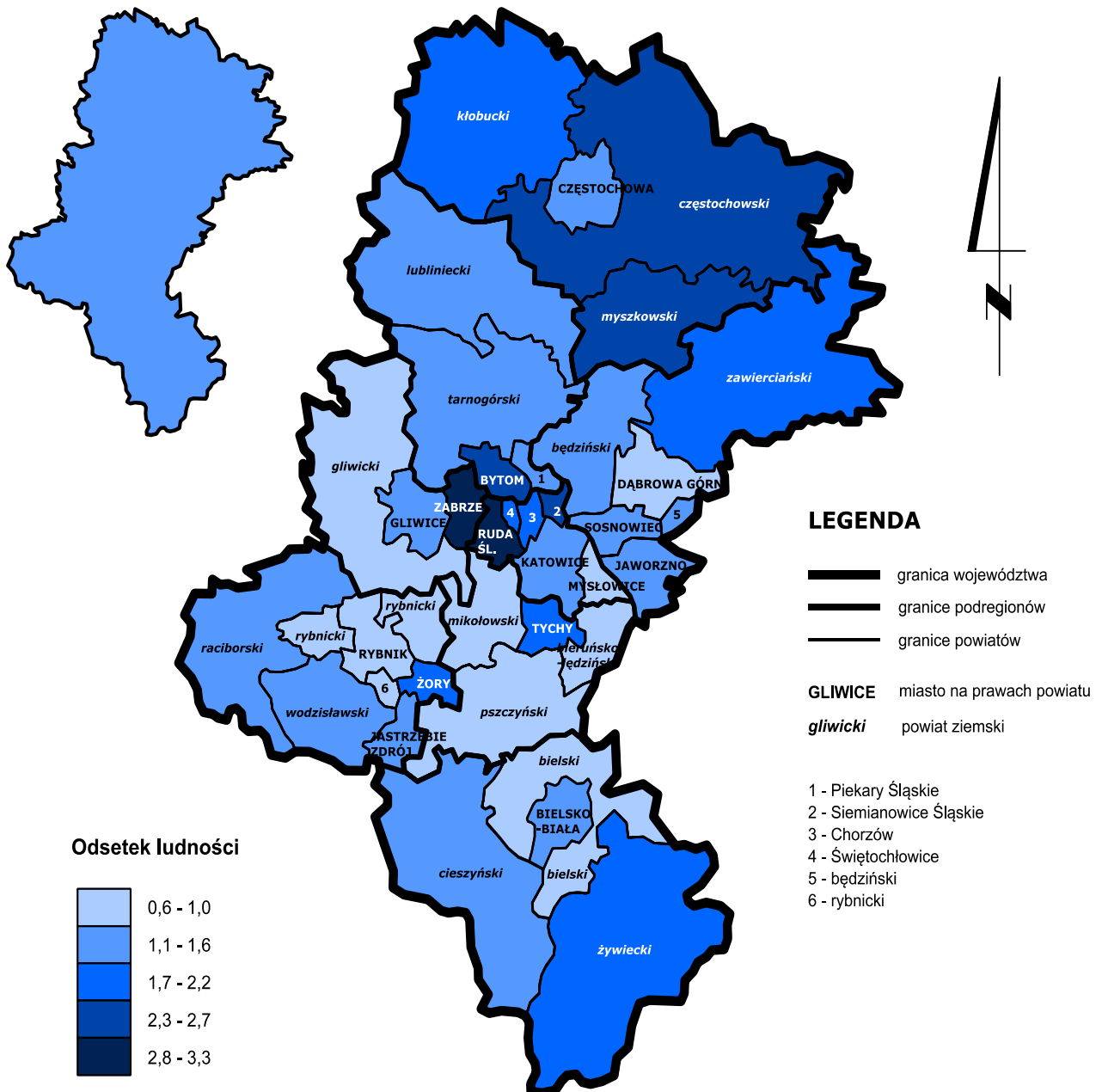
Mapa 1. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu mieszkańców podregionów województwa śląskiego w 2023 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 12.12.2024 r.].

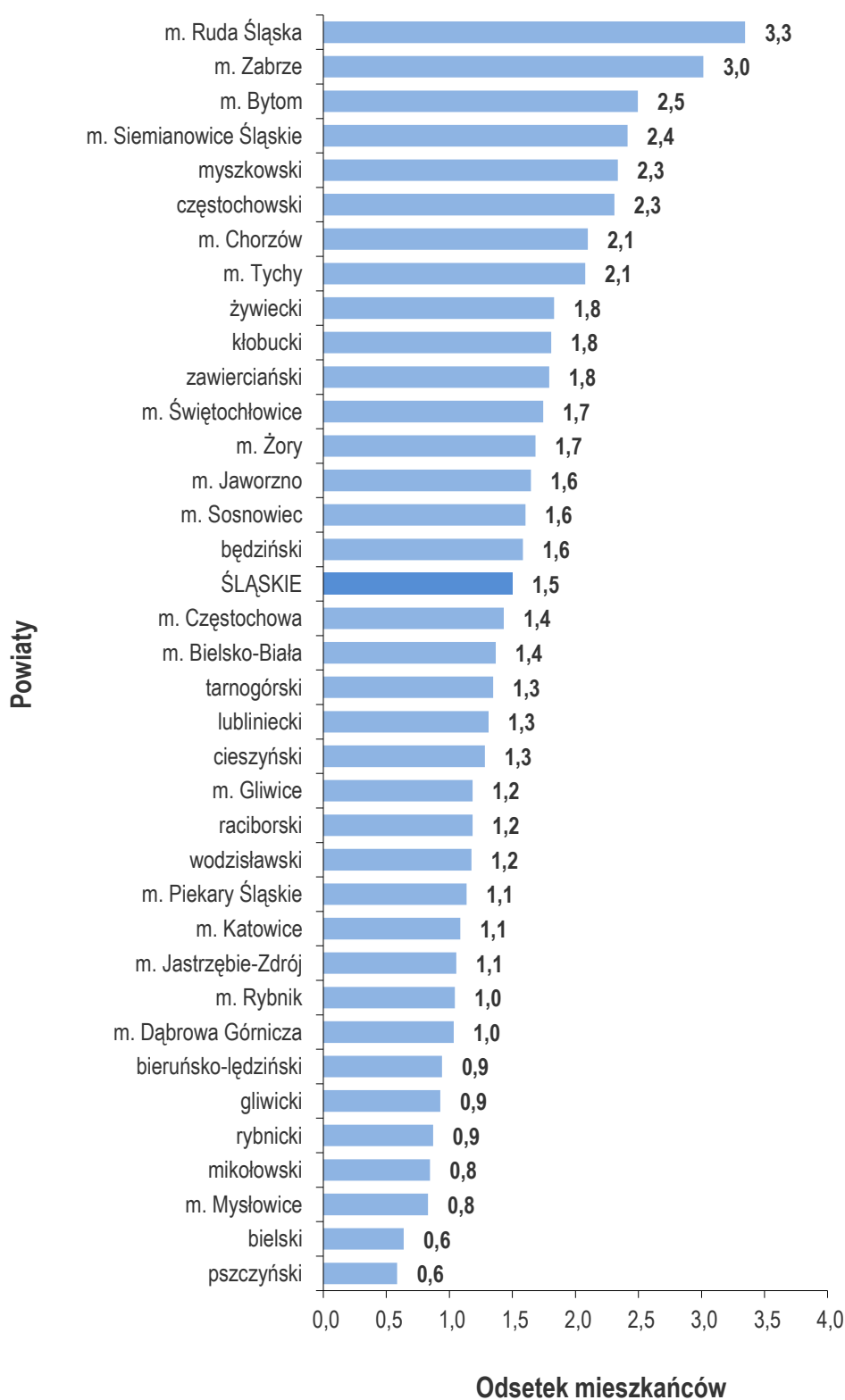
Z kolei na poziomie gmin najwyższe odsetki osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w stosunkowo małych gminach tj.: Rajcza (6,1%), Niegowa (4,8%) oraz Koniecpol (4,6%).

Mapa 2. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2023 r.

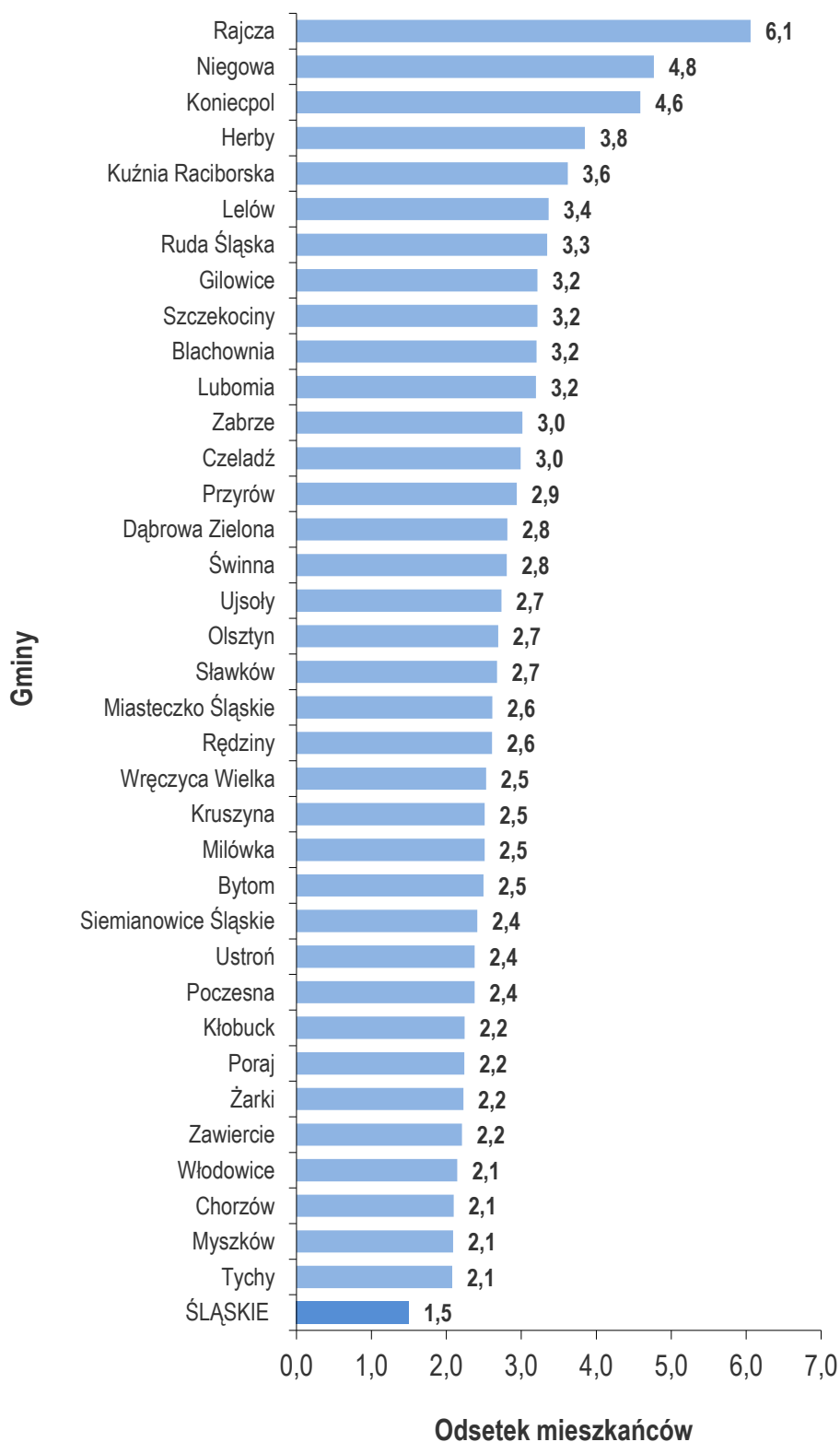
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 12.12.2024 r.].

Wykres 6. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu mieszkańców powiatów województwa śląskiego w 2023 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Wykres 7. Gminy o najwyższym odsetku mieszkańców w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego – województwo śląskie, 2023 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

4.3. Główne determinanty ubóstwa

Powyższe dane wskazują, że ważną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest miejsce zamieszkania. Najbardziej zagrożeni ubóstwem są mieszkańcy północnej i środkowej części województwa – zamieszkujący podregiony: częstochowski, katowicki i gliwicki oraz bytomski, a także sosnowiecki.

Z uwagi na niewielką ilość danych dostępnych dla poziomu gmin, powiatów oraz podregionów określenie innych niż miejsce zamieszkania determinant ubóstwa stanowi pewną trudność. Spośród dostępnych informacji, z którymi można skorelować wskaźnik beneficjentów świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej wybrano procentowe udziały: osób zarejestrowanych jako bezrobotne, mieszkańców wyróżnionych na podstawie ekonomicznych grup wieku (przedprodukcyjny, produkcyjny, poprodukcyjny) oraz według miejsca zamieszkania (miasto / wieś).

W celu wykrycia ewentualnych związków na poziomie gmin dokonano analizy korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* *Pearsona*. Działanie to pozwoliło potwierdzić istnienie poniższych zależności:

- 1) silnej zależności dodatniej ($r=0,5$)⁸⁰ pomiędzy wysokością wskaźnika UKPS a wysokością udziału osób bezrobotnych i umiarkowanie silnej zależności dodatniej pomiędzy wysokością wskaźnika UKPS a wysokością udziału osób długotrwale bezrobotnych ($r=0,4$) – im większy odsetek zarejestrowanych bezrobotnych / długotrwale bezrobotnych, tym większy jest udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego;
- 2) umiarkowanie silnej zależności dodatniej ($r=0,4$) pomiędzy udziałem osób w wieku poprodukcyjnym, a wartością wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych – im większy udział seniorów, tym większy udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego;
- 3) umiarkowanie silnej zależności ujemnej ($r=-0,4$) pomiędzy udziałem dzieci i młodzieży wśród ogółu mieszkańców, a odsetkiem osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego – im większy udział osób młodych, tym wartość wskaźnika UKPS mniejsza;
- 4) słabej zależności ujemnej ($r=-0,2$) pomiędzy udziałem osób w wieku produkcyjnym wśród ogółu mieszkańców, a odsetkiem osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego – im większy udział osób w wieku produkcyjnym, tym wartość wskaźnika UKPS mniejsza;
- 5) słabej zależności dodatniej ($r=0,1$) pomiędzy udziałem ludności zamieszkującej miasta, a wartością wskaźnika UKPS występującej równocześnie ze słabą zależnością ujemną ($r=-0,1$) występującą na terenie całego kraju.

⁸⁰ Wartość współczynnika korelacji mieści się w przedziale domkniętym $[-1, 1]$. Im większa jego wartość bezwzględna, tym silniejsza jest zależność liniowa między zmiennymi. Wartość $r=0$ oznacza brak liniowej zależności między cechami, $r=1$ oznacza dokładną dodatnią liniową zależność między cechami (tzn. jeżeli zmienna x rośnie, to rośnie także zmienna y), natomiast $r=-1$ oznacza dokładną ujemną liniową zależność między cechami (tzn. jeżeli zmienna x rośnie, to y maleje).

Podsumowując, w oparciu o dostępne dane, można stwierdzić, że w województwie śląskim ubóstwu sprzyja brak pracy, zamieszkiwanie w północnej i środkowej jego części, w miastach⁸¹, w powiatach: m. Ruda Śląska, m. Zabrze, m. Bytom i m. Siemianowice Śląskie oraz duży udział w strukturze ludności danej jednostki samorządu terytorialnego osób starszych⁸².

Ponadto, wobec braku możliwości weryfikacji zmiennych innych niż: poziom bezrobocia, struktura wiekowa oraz miejsce zamieszkania przyjmuje się – zgodnie z wynikami badań na poziomie ogólnopolskim – że do determinant ubóstwa w województwie śląskim zalicza się także:

- utrzymywanie się z „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”, rolnictwa oraz rent;
- niski poziom wykształcenia;
- wielodzietność;
- niepełnosprawność.

⁸¹ Dostępne dane wskazują, że w województwie śląskim to raczej mieszkańcy miast są bardziej zagrożeni biedą, choć zależność pomiędzy poziomem ubóstwa, a miejscem zamieszkania w mieście lub na wsi jest bardzo słaba. Jest to cecha, która wyróżnia województwo śląskie na tle reszty kraju.

⁸² Przy interpretacji danych dotyczących udziału osób starszych w strukturze wiekowej warto pamiętać, że wyniki mogą się różnić od danych obrazujących zasięg ubóstwa skrajnego w Polsce z uwagi na fakt, iż w obu analizach badane są różne populacje oraz różne wskaźniki poziomu ubóstwa.

5. Podsumowanie

Zjawisko ubóstwa stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w poziomie wykształcenia, warunkach mieszkaniowych, dostępie do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury. Jednoznaczne określenie liczby ubogich oraz ich struktury społeczno-demograficznej jest zadaniem niezwykle trudnym. W dużej mierze zależy ono bowiem od przyjętej definicji, zastosowanej metody pomiaru oraz źródła danych.

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa. Oblicza się go dzieląc liczbę żyjących w ubóstwie przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości.

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W podejściu subiektywnym wykorzystuje się oceny dokonywane przez badane gospodarstwa domowe. Stosując podejście obiektywne dane gospodarstwa domowe lub osoby uznaje się za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa. Przy dokonywaniu pomiaru w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa. Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym) stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Ujmuje się w nim wyłącznie towary i usługi związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. Minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa.

Ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej. Od 1 stycznia 2022 roku obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 776 zł dla gospodarstw jednoosobowych oraz 600 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych⁸³.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności.

W podejściu absolutnym nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w krótkim czasie może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa. W podejściu względnym zakłada się, że ubóstwa nigdy nie uda się wyeliminować zupełnie i nawet w przypadku dużego wzrostu gospodarczego odsetek ubogich może pozostać na takim samym poziomie. Spadek nastąpi jedynie wtedy, gdy zmniejszy się nierównomierność rozdziału dochodów.

Ubóstwo spowodowane jest wieloma czynnikami. W Polsce do najważniejszych z nich należą bezrobocie, niski poziom wykształcenia, wielodzietność, młody wiek, obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych (zwłaszcza jeśli to głowa rodziny była osobą niepełnosprawną),

⁸³ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 1296).

zamieszkiwanie na wsi (jak się wydaje zasada ta nie dotyczy województwa śląskiego), utrzymywanie się z tzw. „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”, z rolnictwa oraz rent.

Życie w biedzie powoduje wiele negatywnych zjawisk. Często prowadzi też do uzależnienia od substancji psychoaktywnych, co w dalszej kolejności przyczynia się do wyzwolenia przemocy, której ofiarami padają zazwyczaj kobiety i dzieci.

Zjawisko ubóstwa jest groźne również dla życia rodzinnego. Jego skutkiem może być występowanie konfliktów wewnątrzrodzinnych. Niski status materialny rodziny ma niebagatelny wpływ na kondycję psychiczną jej członków. Brak poczucia bezpieczeństwa materialnego burzy relacje pomiędzy pokoleniami. Dla wielu rodziców jedynym wyjściem z trudnej sytuacji materialnej jest emigracja. Tego rodzaju wyjazdy choć poprawiają sytuację materialną rodziny, to jednocześnie destabilizują jej funkcjonowanie.

Doświadczenie ubóstwa negatywnie wpływa na podejmowanie decyzji dotyczących zawarcia małżeństwa oraz plany prokreacyjne. Decyzje te w połączeniu ze zjawiskiem migracji przyczyniają się do wzmocnienia zjawiska depopulacji i zaburzenia struktury demograficznej (starzenia się populacji).

Ubóstwo szerokich grup ludności przyczynia się do obniżenia popytu i produkcji oraz spowolnienia gospodarczego. Jednym ze skutków ubóstwa jest degradacja całych obszarów, czego przykładem mogą być zaniedbane budynki oraz urządzenia infrastruktury społecznej. Powstające skupiska ludzi ubogich sprzyjają rozszerzaniu się niepożądanych zjawisk społecznych, w tym przestępczości. Osobom biednym często nie wystarcza na bieżące opłaty za mieszkanie, co w skrajnych przypadkach prowadzi do eksmisji. W ten sposób ubóstwo przyczynia się do wzrostu poziomu bezdomności.

Niewystarczający poziom środków materialnych powoduje skupienie się wyłącznie na zaspokajaniu najbardziej elementarnych potrzeb, wymuszając oszczędzanie na wszystkim, również na jedzeniu, ubraniu czy też ochronie zdrowia. To z kolei prowadzi do pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego. Dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem rozwijają się wolniej od rówieśników, są mniej odporne na infekcje, a ponadto częściej notuje się wśród nich przypadki samobójstw.

Ubóstwo przyczynia się do minimalizacji zaspokajania potrzeb społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz edukacyjnych. Rodziny ubogie nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym i towarzyskim zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się w kręgu rodzinnym. Dzieci z rodzin ubogich od najwcześniejszych lat wychowywane są w biedzie i przyzwyczajane do niej.

Dzieci ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym rzadziej niż inne uczęszczają do przedszkoli. Gdy zaczną edukację, często już na samym początku bywają odrzucane przez rówieśników wychowywanych w rodzinach, w których wysoko ceni się status materialny. Z powodu gorszych warunków do nauki i słabszego wsparcia rodziców często dostają gorsze oceny i nie wykazują postępów, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku podwójnego odrzucenia szybko odwracają się od szkoły i zdarza się, że całkowicie wypadają z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg często prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei przekłada się na trudności w znalezieniu dobrze płatnej pracy i wyjściu z ubóstwa. W ten sposób tworzy się spirala nędzy.

Wyżej zarysowane zjawiska nie mają charakteru bezwzględnych prawidłowości. Nie można zapominać, że w wielu nisko sytuowanych rodzinach przekazywane są odpowiednie wzorce

moralne, etyczne, ceni się wiedzę i dorobek kulturowy, a wychowywane w nich dzieci zdobywają wykształcenie i wyrastają na wartościowych członków społeczeństwa i odwrotnie – rodziny należące do klasy średniej i wyższej także mogą posiadać poważne deficyty, np. w zakresie przekazywania odpowiednich zasad i wartości, miłości i czasu poświęcanego dzieciom. W kształtowaniu właściwych postaw dzieci pochodzących z zamożnych rodzin pierwszoplanową rolę odgrywa dzielenie się posiadanymi dobrami z osobami gorzej sytuowanymi.

Brak wystarczająco dużych dochodów powoduje konieczność ich uzupełniania świadczeniami z pomocy społecznej. Długotrwałe korzystanie z pomocy przyczynia się do powstawania postaw roszczeniowych wobec państwa, samorządów i organizacji pozarządowych. Ubóstwo oprócz aktualnych problemów powoduje również negatywne zjawiska, które będą odczuwane dopiero w przyszłości. Jako przykład można podać wykonywanie niskopłatnej pracy, która skutkować będzie niskimi emeryturami. Z kolei praca w tzw. „szarej strefie” całkowicie pozbawi prawa do tego rodzaju świadczenia.

Według szacunków Eurostatu z 2022 r. odsetek osób zagrożonych ubóstwem był w Polsce niższy niż średnio w Unii Europejskiej i wyniósł 13,7% (UE 16,5%).

Zgodnie z danymi GUS w roku 2023 w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 6,6% (w 2022 roku – 4,6%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,2% (w 2022 roku – 11,7%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 4,1% (w 2022 roku – 6,2%) osób w gospodarstwach domowych.

W latach 2013-2019 mieliśmy w Polsce do czynienia z systematycznym spadkiem trzech głównych wskaźników ubóstwa. W 2020 roku zaobserwowano wzrost zasięgu ubóstwa skrajnego i ustawowego, co w dużej mierze wynikało z ograniczenia działalności wielu branż gospodarki spowodowanego pandemią COVID-19. Jednak lata 2021 i 2022 przyniosły ponowne spadki odsetka osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej minimum egzystencji oraz granicy ustawowej, natomiast poniżej granicy relatywnej w 2021 r. zanotowano wzrost. Z kolei w 2023 r. odsetek osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji i granicy relatywnej wzrósł, a poniżej granicy ustawowej uległ spadkowi.

Najnowsze badanie Fundacji CBOS przeprowadzone w I kwartale 2024 r. wskazują, że oceny Polaków dotyczące ich poziomu życia poprawiły się, na co istotny wpływ miał spadek inflacji i idący za tym wzrost realnych wynagrodzeń, jak również inne czynniki, tj. podwyżki w sferze budżetowej, wyraźny wzrost płacy minimalnej i powiązanych z nią świadczeń, czy też podwyżka świadczenia 500+.

Główny Urząd Statystyczny co roku obliczał i publikował wskaźniki dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego w całym kraju i w poszczególnych województwach. Niestety od 2020 r. GUS nie udostępnia danych dotyczących skali ubóstwa na poziomie województw. Z uwagi na to, w niniejszym opracowaniu do zbadania sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach w 2023 roku, posłużono się wskaźnikiem UKPS. Obrazuje on jaki odsetek ogółu mieszkańców stanowią klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowe.

W 2023 r. w województwie śląskim osoby takie stanowiły 1,5% ogółu mieszkańców. Taki sam poziom zanotowano w województwie małopolskim (w Polsce 2,0%). Były to najkorzystniejsze wartości spośród wszystkich województw. Zaraz za śląskim i małopolskim, znalazły się województwa: opolskie (1,7%) oraz dolnośląskie, mazowieckie i pomorskie (po 1,8%). Najmniej korzystnie wypadły województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie oraz kujawsko-pomorskie.

W samym województwie śląskim w 2023 r. mieliśmy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym poziomu wskaźnika UKPS. O ile na całym obszarze wyniósł on 1,5% (rok wcześniej 1,6%), o tyle w poszczególnych podregionach wahał się od 1,1% do 1,9%. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich. Ta sama zależność dotyczy również rodzajów gmin, a co za tym idzie miejsca zamieszkania (miasto / wieś). W gminach miejskich zanotowano wyższą wartość wskaźnika UKPS w porównaniu z wiejskimi i miejsko-wiejskimi.

Analiza przestrzenna poziomu ubóstwa w poszczególnych podregionach wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Mapa uwzględniająca podział na powiaty, uwidacznia trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, myszkowski, kłobucki i zawierciański), część środkową (szczególnie powiaty: m. Ruda Śląska, m. Zabrze, m. Bytom i m. Siemianowice Śląskie, ale także: m. Chorzów oraz m. Świętochłowice) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Wśród powiatów województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika osób ubogich korzystających z pomocy społecznej zanotowano w: m. Ruda Śląska, m. Zabrze oraz m. Bytom. Najniższe wartości analizowany wskaźnik przyjmował w powiecie pszczyńskim i bielskim oraz w m. Mysłowice i powiecie mikołowskim. Na poziomie gmin najwyższy odsetek osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w Rajczy, Niegowie oraz w Koniecpolu. Powyższe dane wskazują, że ważną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest miejsce zamieszkania na określonym terenie.

Analiza korelacji wskaźnika osób ubogich korzystających z pomocy społecznej z wykorzystaniem współczynnika *r Pearsona* wykazała istnienie silnej zależności dodatniej w przypadku odsetka osób bezrobotnych oraz umiarkowanie silnej zależności dodatniej dla odsetka osób w wieku poprodukcyjnym. Dodatkowo województwo śląskie wyróżnia się na tle reszty kraju nieznacznym wpływem na poziom wskaźnika UKPS miejsca zamieszkania na wsi bądź w mieście. Dane wykazały, że w przeciwieństwie do tendencji charakterystycznej dla całego obszaru Polski, w śląskim to raczej mieszkańcy miast są bardziej zagrożeni biedą.

Wyniki wyżej wymienionych analiz oraz prawidłowości stwierdzone na poziomie ogólnopolskim pozwalają stwierdzić, że dodatni wpływ na występowanie zjawiska ubóstwa w województwie śląskim mają:

- zamieszkiwanie w północnej i środkowej części województwa, w miastach, na obszarach o wysokim odsetku osób bezrobotnych oraz znacznym udziale mieszkańców w wieku poprodukcyjnym;
- utrzymywanie się z „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”, rolnictwa oraz rent;
- niski poziom wykształcenia;
- wielodzietność i niepełnosprawność.

6. Wnioski i rekomendacje

Wnioski	Rekomendacje
<p>Walka z ubóstwem to proces niezwykle trudny. Tym niemniej można znacząco zmniejszyć zasięg oraz głębokość tego zjawiska. Wymaga to jednak podejmowania długofalowych działań realizowanych na szczeblu centralnym i samorządowym.</p>	<p>Wspieranie aktywności i współdziałania zarówno instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i biznesu, jak również środowisk osób zagrożonych bądź dotkniętych problemem ubóstwa.</p>
<p>Z faktu, iż wskaźniki zagrożenia ubóstwem najniższe wartości przyjmują wśród osób pracujących wynika, że przeciwdziałanie i walka z tym zjawiskiem może się efektywnie dokonywać głównie poprzez rynek pracy.</p>	<p>Prowadzenie działań na rzecz zwiększania szans zatrudnienia osób defaworyzowanych na rynku pracy (osoby młode, o niskim poziomie wykształcenia, o złym stanie zdrowia, niepełnosprawne), w tym sprzyjających rozwojowi sektora ekonomii społecznej.</p>
<p>Trwałym korelatem biedy niezmiennie pozostaje niski poziom wykształcenia.</p>	<p>Realizacja działań zmierzających do podniesienia poziomu i jakości wykształcenia dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych, w tym poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> - realizację programów wyrównawczych dla dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem; - zwiększenie dostępności kształcenia dla dorosłych, w szczególności znajdujących się w trudnej sytuacji rodzinnej (np. rodziców samotnie wychowujących dzieci); - wsparcie psychologiczno-pedagogiczne rodziców i dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem; - zwiększanie dostępności do studiów wyższych.
<p>Pozostawanie przez dłuższy czas w sferze głębokiego ubóstwa niekorzystnie odbija się na kondycji rodzin. Wiele z nich ma problemy w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.</p>	<p>Możliwie wczesne podejmowanie wsparcia rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, np. poprzez objęcie rodziny wsparciem asystenta rodziny.</p>
<p>Szczególnie wysokiego ryzyka popadnięcia w ubóstwo doświadczają osoby opuszczające system pieczy zastępczej. Takie osoby, rozpoczynając dorosłe życie, nie mogą z reguły liczyć na możliwość korzystania z zasobów rodzinnych.</p>	<p>Prowadzenie działań zmierzających do ułatwienia procesu usamodzielniania wychowanków opuszczających system pieczy zastępczej.</p>
<p>Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz ze zwiększaniem się liczby dzieci w rodzinie. Utrzymanie rodziny wielodzietnej wiąże się z ponoszeniem znacznych kosztów, związanych z zaspokajaniem zarówno potrzeb podstawowych (bytowych), jak i wyższego rzędu.</p>	<p>Zapewnienie ułatwień w dostępie do wsparcia materialnego i rzeczowego dla rodzin wielodzietnych.</p>
	<p>Tworzenie kompleksowych programów profilaktycznych skierowanych do dzieci i młodzieży z rodzin wielodzietnych lub zagrożonych ubóstwem, obejmujących nie tylko edukację, ale również rozwój kompetencji społecznych i emocjonalnych.</p>

Wnioski	Rekomendacje
<p>Czynnikiem zwiększającym ryzyko ubóstwa jest obecność w rodzinie osób z niepełnosprawnością. Z drugiej strony środowisko cyfrowe dostarcza wielu narzędzi wspomagających aktywność zawodową tej kategorii ludności.</p>	<p>Podejmowanie szerokich działań w zakresie profilaktyki i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością celem zwiększenia ich udziału w otwartym rynku pracy.</p> <p>Realizacja działań na rzecz integracji cyfrowej służących likwidowaniu wykluczenia cyfrowego poprzez propagowanie i zwiększenie cyfrowej dostępności do stron internetowych i aplikacji mobilnych dla osób z niepełnosprawnościami⁸⁴.</p>
<p>Zasięg ubóstwa jest wyraźnie uzależniony od przeważającego źródła utrzymania. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się rodziny, których podstawowy dochód stanowią świadczenia społeczne.</p>	<p>Modernizacja systemu usług oferowanych przez instytucje pomocy społecznej. Ich głównym celem powinno być wsparcie klientów w podjęciu zatrudnienia.</p>
<p>Jedną z determinant ubóstwa w województwie śląskim jest zamieszkiwanie w określonej jego części.</p>	<p>Kierowanie wsparcia w pierwszej kolejności i/lub w większym wymiarze do obszarów województwa szczególnie dotkniętych zjawiskiem ubóstwa.</p>
<p>Aby skutecznie zapobiegać oraz walczyć ze skutkami ubóstwa niezbędne jest identyfikowanie grup ludności najbardziej na nie narażonych oraz czynników sprzyjających jego rozwojowi.</p>	<p>Prowadzenie stałego monitoringu zjawiska ubóstwa oraz pogłębionych badań pozwalających lepiej poznać mechanizmy stojące za procesem „dziedziczenia biedy”.</p>
<p>Konflikt zbrojny na Ukrainie przyczynił się do gwałtownego napływu uchodźców do Polski oraz szybkiego wzrostu inflacji w 2023 r. (objawiającej się wzrostami cen towarów i usług, spadkiem siły nabywczej pieniądza, itp.) i ustabilizowaniem się jej poziomu w 2024 r.</p>	<p>Objęcie pomocą uchodźców z Ukrainy zagrożonych ubóstwem, poprzez wspieranie ich w podjęciu zatrudnienia na polskim rynku pracy.</p> <p>Podjęcie stosownych działań mających na celu niedopuszczenie do ponownego bardzo wysokiego poziomu inflacji. Dalsze wspieranie najuboższych grup ludności.</p>

⁸⁴ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2022/2023* przyjęty przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2022 r., op. cit., s. 35.

7. Aneks

Tabela 1. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem skrajnym wg wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2021-2023.

Wyszczególnienie		Zmiana w latach				
		2021	2022	2023	2021-2023 (w p. proc.)	
Ogółem		4,7	4,6	6,6	2,0	
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych	pracowników	4,2	4,2	6,4	2,2	
	rolników	10,6	8,7	14,1	5,4	
	pracujących na własny rachunek	2,7	3,2	3,8	0,6	
	emerytów	4,3	4,5	5,9	1,4	
	rencistów	6,5	6,6	8,4	1,8	
	utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	14,5	12,8	17,9	5,1	
Typy gospodarstwa domowego	1-osobowe	1,0	1,1	1,6	0,5	
	małżeństwa	bez dzieci na utrzymaniu	1,0	1,3	1,7	0,4
		z 1 dzieckiem	1,0	1,3	2,1	0,8
		z 2 dzieci	2,1	1,8	3,4	1,6
		z co najmniej 3 dzieci	5,3	6,0	6,9	0,9
matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	2,4	1,6	2,5	0,9		
Gosp. domowe z co najmniej 1 os. z niepełnosprawnością	razem	7,3	6,7	9,0	2,3	
	w tym:	z głową gospodarstwa domowego z niepełnosprawnością	7,8	6,4	8,2	1,8
		przyn. z 1 dzieckiem do lat 16 posiad. orzeczenie o niepełnospr.	6,1	6,9	7,6	0,7
Gospodarstwa domowe bez osób z niepełnosprawnością		4,1	4,1	6,1	2,0	
Wiek	0-17 lat	5,4	5,7	7,6	1,9	
	18-64 lat	4,6	4,4	6,6	2,2	
	65 lat lub więcej	4,2	4,2	5,7	1,5	
Poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego	co najwyżej gimnazjalne	11,6	11,8	12,8	1,0	
	zasadnicze zawodowe	7,4	5,9	9,5	3,6	
	średnie	3,7	4,3	6,0	1,7	
	wyższe	1,6	2,2	3,5	1,3	
Miejsce zamieszkania	miasto	razem	2,4	2,2	3,3	1,1
		500 tysięcy i więcej	1,2	1,4	1,6	0,2
		100-500 tysięcy	1,8	1,0	2,0	1,0
		20-100 tysięcy	2,8	2,5	4,1	1,6
		20 tysięcy i mniej	3,9	4,1	5,4	1,3
	wieś	8,0	8,1	11,5	3,4	

Uwaga: kolorem wyróżniono cechy, dla których w danym roku wskaźnik zagrożenia ubóstwem był wyższy od przeciętnego i/lub, dla których zanotowano wzrost wartości w stosunku do roku poprzedniego.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html> [odczyt: 09.12.2024 r.]

Tabela 2. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2023 r.

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych				
	dobra	raczej dobra	przeciętna	raczej zła	zła
Dolnośląskie	29,8	26,6	37,8	4,2	1,5
Kujawsko-Pomorskie	20,4	25,4	49,1	3,7	1,4
Lubelskie	19,4	30,7	44,7	4,4	0,8
Lubuskie	28,7	31,2	35,7	3,7	0,7
Łódzkie	20,1	28,1	45,7	5,0	1,1
Małopolskie	29,6	34,8	33,0	2,1	0,4
Mazowieckie	30,4	26,9	37,9	3,9	0,9
Opolskie	32,2	29,9	34,5	2,6	0,8
Podkarpackie	28,1	30,0	39,4	2,1	0,4
Podlaskie	22,5	26,4	46,6	3,9	0,6
POLSKA	25,7	28,3	41,1	3,9	1,0
Pomorskie	24,1	30,6	38,9	5,0	1,5
Śląskie	26,1	27,0	41,8	4,2	0,8
Świętokrzyskie	20,7	28,8	46,1	4,0	0,4
Warmińsko-Mazurskie	27,7	26,0	40,8	4,0	1,5
Wielkopolskie	20,9	26,1	47,3	4,5	1,1
Zachodniopomorskie	22,3	26,9	45,6	4,3	1,0

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Tabela 3. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w województwie śląskim w latach 2013-2023.

Lata	Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych						
	dobra*	raczej dobra	przeciętna	raczej zła	zła	bardzo dobra + raczej dobra	bardzo zła + raczej zła
2013	1,8	22,6	55,7	14,0	6,0	24,4	20,0
2014	9,3	19,5	53,0	12,0	6,1	28,8	18,1
2015	11,9	18,5	54,2	10,8	4,6	30,4	15,4
2016	18,0	18,7	50,5	9,4	3,5	36,7	12,9
2017	19,9	21,8	48,5	6,9	2,9	41,7	9,8
2018	24,5	23,1	45,3	5,0	2,0	47,6	7,0
2019	28,0	23,1	42,7	4,9	1,4	51,1	6,3
2020	28,4	27,9	38,9	3,8	1,0	56,2	4,8
2021	28,2	28,4	38,1	4,8	0,6	56,6	5,4
2022	24,7	26,7	42,5	4,7	1,5	51,4	6,2
2023	26,1	27,0	41,8	4,2	0,8	53,1	5,0

* Do 2018 roku określana jako "bardzo dobra".

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Tabela 4. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego, jako odsetek ogółu mieszkańców* wg podregionów, rodzajów gmin oraz rodzajów powiatów województwa śląskiego w 2023 r.

Wyszczególnienie		Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej <u>poniżej</u> kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
Województwo		4 320 130	65 945	1,5
Podregiony	bielski	655 213	8 287	1,3
	bytomski	413 513	7 130	1,7
	częstochoowski	487 075	9 047	1,9
	gliwicki	436 933	7 702	1,8
	katowicki	690 200	12 418	1,8
	rybnicki	601 229	6 880	1,1
	sosnowiecki	643 700	9 892	1,5
	tyski	392 267	4 591	1,2
Powiaty wg rodzaju	miasta na prawach powiatu	2 369 548	39 968	1,7
	powiaty ziemskie	1 950 582	25 977	1,3
Gminy wg rodzaju	miejskie	3 089 093	49 894	1,6
	miejsko-wiejskie	375 377	4 968	1,3
	wiejskie	855 660	11 083	1,3

* Wskaźnik UKPS.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Tabela 5. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego, jako odsetek ogółu mieszkańców* powiatów województwa śląskiego w 2023 r.

Lp.	Powiat	Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
1	m. Ruda Śląska	130 302	4 360	3,3
2	m. Zabrze	153 838	4 639	3,0
3	m. Bytom	147 759	3 686	2,5
4	m. Siemianowice Śląskie	63 401	1 530	2,4
5	częstochocki	131 569	3 038	2,3
6	myszkowski	67 573	1 578	2,3
7	m. Chorzów	100 593	2 110	2,1
8	m. Tychy	122 045	2 535	2,1
9	żywiecki	148 829	2 724	1,8
10	kłobucki	81 964	1 481	1,8
11	zawierciański	111 628	1 999	1,8
12	m. Świętochłowice	45 434	792	1,7
13	m. Żory	61 774	1 039	1,7
14	będziński	144 685	2 291	1,6
15	m. Jaworzno	86 812	1 430	1,6
16	m. Sosnowiec	187 115	2 999	1,6
17	m. Bielsko-Biała	165 766	2 266	1,4
18	m. Częstochowa	205 969	2 950	1,4
19	cieszyński	174 794	2 239	1,3
20	lubliniecki	74 887	981	1,3
21	tarnogórski	139 160	1 875	1,3
22	m. Gliwice	169 915	2 013	1,2
23	raciborski	99 332	1 176	1,2
24	wodzisławski	150 269	1 764	1,2
25	m. Piekary Śląskie	51 707	588	1,1
26	m. Katowice	279 190	3 033	1,1
27	m. Jastrzębie-Zdrój	82 301	868	1,1
28	m. Rybnik	130 887	1 365	1,0
29	m. Dąbrowa Górnicza	113 460	1 173	1,0
30	gliwicki	113 180	1 050	0,9
31	rybnicki	76 666	667	0,9
32	bieruńsko-lędziński	59 443	560	0,9
33	m. Mysłowice	71 280	592	0,8
34	mikołowski	100 002	847	0,8
35	bielski	165 824	1 058	0,6
36	pszczyński	110 777	649	0,6

*Wskaźnik UKPS.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Tabela 6. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego, jako odsetek ogółu mieszkańców* gmin województwa śląskiego w 2023 r.

Lp.	Gmina	Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
1	Rajcza	8 301	503	6,1
2	Niegowa	5 370	256	4,8
3	Koniecpol	8 651	397	4,6
4	Herby	6 391	246	3,8
5	Kuźnia Raciborska	10 581	383	3,6
6	Lelów	4 517	152	3,4
7	Ruda Śląska	130 302	4 360	3,3
8	Gilowice	6 249	201	3,2
9	Szczekociny	6 874	221	3,2
10	Błachownia	12 433	398	3,2
11	Lubomia	7 640	244	3,2
12	Zabrze	153 838	4 639	3,0
13	Czeladź	29 876	893	3,0
14	Przyrów	3 539	104	2,9
15	Dąbrowa Zielona	3 626	102	2,8
16	Świnna	7 877	221	2,8
17	Ujsoly	4 169	114	2,7
18	Olsztyn	8 253	222	2,7
19	Sławków	6 842	183	2,7
20	Miasteczko Śląskie	6 961	182	2,6
21	Rędziny	9 465	247	2,6
22	Wręczyca Wielka	17 555	444	2,5
23	Kruszyna	4 659	117	2,5
24	Milówka	9 805	246	2,5
25	Bytom	147 759	3 686	2,5
26	Siemianowice Śląskie	63 401	1 530	2,4
27	Ustroń	15 853	377	2,4
28	Poczesna	12 414	295	2,4
29	Kłobuck	19 652	441	2,2
30	Poraj	10 583	237	2,2
31	Żarki	8 130	181	2,2
32	Zawiercie	46 106	1 018	2,2
33	Włodowice	5 127	110	2,1
34	Chorzów	100 593	2 110	2,1
35	Myszków	29 379	614	2,1
36	Tychy	122 045	2 535	2,1
37	Koziegłowy	14 111	290	2,1
38	Kalety	8 170	165	2,0

Lp.	Gmina	Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
39	Rydułtowy	20 168	404	2,0
40	Jeleśnia	12 586	249	2,0
41	Mykanów	15 345	298	1,9
42	Kłomnice	12 886	244	1,9
43	Irządze	2 513	47	1,9
44	Radziechowy-Wieprz	12 872	236	1,8
45	Tworóg	8 206	150	1,8
46	Łękawica	4 528	80	1,8
47	Cieszyn	32 947	578	1,8
48	Świętochłowice	45 434	792	1,7
49	Czernichów	6 359	110	1,7
50	Wisła	10 637	184	1,7
51	Węgierska Górka	14 427	244	1,7
52	Żory	61 774	1 039	1,7
53	Przystajń	5 703	94	1,6
54	Jaworzno	86 812	1 430	1,6
55	Imielin	9 398	152	1,6
56	Sosnowiec	187 115	2 999	1,6
57	Ślemień	3 507	56	1,6
58	Mstów	10 846	166	1,5
59	Poręba	8 104	123	1,5
60	Kozy	13 169	197	1,5
61	Panki	4 822	72	1,5
62	Krzepice	8 510	125	1,5
63	Częstochowa	205 969	2 950	1,4
64	Będzin	53 848	771	1,4
65	Mszana	7 605	107	1,4
66	Łazy	15 534	218	1,4
67	Miedźno	7 433	102	1,4
68	Janów	5 845	80	1,4
69	Istebna	12 204	167	1,4
70	Bielsko-Biała	165 766	2 266	1,4
71	Krupski Młyn	3 002	41	1,4
72	Lipie	5 965	81	1,4
73	Łaziska Górne	21 116	282	1,3
74	Popów	5 711	76	1,3
75	Pyskowice	17 236	228	1,3
76	Chełm Śląski	6 301	83	1,3
77	Lubliniec	23 347	307	1,3
78	Koszarawa	2 208	29	1,3
79	Konopiska	10 822	141	1,3
80	Strumień	13 233	172	1,3

Lp.	Gmina	Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
81	Lipowa	10 950	142	1,3
82	Zbrosławice	16 336	207	1,3
83	Toszek	9 242	117	1,3
84	Świerklaniec	13 174	165	1,3
85	Tarnowskie Góry	61 321	763	1,2
86	Starcza	2 895	36	1,2
87	Koszęcin	11 850	146	1,2
88	Pilica	8 039	98	1,2
89	Wojkowice	8 477	102	1,2
90	Kochanowice	6 929	83	1,2
91	Gliwice	169 915	2 013	1,2
92	Krzyżanowice	10 698	126	1,2
93	Knurów	35 619	414	1,2
94	Piekary Śląskie	51 707	588	1,1
95	Pszów	13 007	147	1,1
96	Krzanowice	5 270	58	1,1
97	Rudziniec	10 828	119	1,1
98	Zebrzydowice	12 700	139	1,1
99	Kornowac	5 144	56	1,1
100	Katowice	279 190	3 033	1,1
101	Pietrowice Wielkie	6 544	71	1,1
102	Chybie	9 619	104	1,1
103	Jastrzębie-Zdrój	82 301	868	1,1
104	Rybnik	130 887	1 365	1,0
105	Dąbrowa Górnicza	113 460	1 173	1,0
106	Kroczyce	6 040	62	1,0
107	Czerwionka-Leszczyny	40 145	409	1,0
108	Gaszowice	9 920	100	1,0
109	Bojszowy	8 576	86	1,0
110	Nędza	6 641	66	1,0
111	Radzionków	16 034	159	1,0
112	Radlin	16 829	164	1,0
113	Gorzyce	21 138	204	1,0
114	Psary	12 327	116	0,9
115	Wilkowice	13 269	120	0,9
116	Skoczów	26 187	231	0,9
117	Ciasna	7 208	63	0,9
118	Wodzisław Śląski	44 833	379	0,8
119	Szczyrk	5 283	44	0,8
120	Mysłowice	71 280	592	0,8
121	Siewierz	12 767	106	0,8
122	Goleszów	13 130	109	0,8

Lp.	Gmina	Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
123	Kobiór	5 103	41	0,8
124	Brenna	11 761	93	0,8
125	Racibórz	49 650	383	0,8
126	Żarnowiec	4 420	34	0,8
127	Ogrodzieniec	8 871	68	0,8
128	Jejkowice	4 180	32	0,8
129	Miedzna	16 071	123	0,8
130	Bieruń	18 835	144	0,8
131	Orzesze	21 986	166	0,8
132	Mikołów	41 618	306	0,7
133	Woźniki	9 365	68	0,7
134	Kamienica Polska	5 373	39	0,7
135	Ożarówice	5 956	43	0,7
136	Markłowice	5 337	38	0,7
137	Pawonków	6 475	46	0,7
138	Goczałkowice-Zdrój	6 623	47	0,7
139	Buczkowice	11 171	79	0,7
140	Wielowieś	5 806	41	0,7
141	Wry	9 077	64	0,7
142	Opatów	6 613	46	0,7
143	Rudnik	4 804	33	0,7
144	Dębowiec	5 782	39	0,7
145	Żywiec	29 732	199	0,7
146	Boronów	3 322	22	0,7
147	Porąbka	15 441	101	0,7
148	Bobrowniki	12 563	79	0,6
149	Wilamowice	18 222	114	0,6
150	Bestwina	12 203	76	0,6
151	Łodygowice	15 259	94	0,6
152	Pawłowice	17 555	104	0,6
153	Lędziny	16 333	95	0,6
154	Lyski	9 780	56	0,6
155	Godów	13 712	77	0,6
156	Pszczyna	52 703	292	0,6
157	Świerklany	12 641	70	0,6
158	Pilchowice	12 715	68	0,5
159	Mierzęcice	7 985	41	0,5
160	Czechowice-Dziedzice	44 414	218	0,5
161	Jaworze	7 415	36	0,5
162	Ormontowice	6 205	29	0,5
163	Hażlach	10 741	46	0,4
164	Sośnicowice	9 063	31	0,3

Lp.	Gmina	Liczba mieszkańców	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
165	Suszec	12 722	42	0,3
166	Jasienica	25 237	73	0,3
167	Gieraltowice	12 671	32	0,3

*Wskaźnik UKPS.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2024 r.].

Tabela 7. Wartości współczynnika korelacji r Pearsona dla zmiennych społeczno-demograficznych oraz wskaźnika UKPS* w gminach województwa śląskiego w 2023 r. (N=167).

Wyszczególnienie	Udział ludności miejskiej (%)	Udział ludności wiejskiej (%)	Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	Udział zarejestrowanych bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział zarejestrowanych długotrwale bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	Wskaźnik UKPS
Udział ludności miejskiej (%)	1,0							
Udział ludności wiejskiej (%)	-1,0	1,0						
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	-0,4	0,4	1,0					
Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	-0,4	0,4	0,4	1,0				
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	0,5	-0,5	-0,9	-0,8	1,0			
Udział zarejestrowanych bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	0,0	0,0	-0,5	-0,2	0,4	1,0		
Udział zarejestrowanych długotrwale bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	0,0	0,0	-0,4	-0,2	0,4	1,0	1,0	
Wskaźnik UKPS	0,1	-0,1	-0,4	-0,2	0,4	0,5	0,4	1,0

* Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu mieszkańców.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 12.12.2024 r.].

Tabela 8. Wartości współczynnika korelacji r Pearsona dla zmiennych społeczno-demograficznych oraz wskaźnika UKPS * w gminach Polski w 2023 r. (N=2 477).

Wyszczególnienie	Udział ludności miejskiej (%)	Udział ludności wiejskiej (%)	Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	Udział zarejestrowanych bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział zarejestrowanych długotrwale bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	Wskaźnik UKPS
Udział ludności miejskiej (%)	1,0							
Udział ludności wiejskiej (%)	-1,0	1,0						
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	-0,4	0,4	1,0					
Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	-0,4	0,4	0,3	1,0				
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	0,5	-0,5	-0,9	-0,7	1,0			
Udział zarejestrowanych bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	0,0	0,0	-0,3	0,0	0,2	1,0		
Udział zarejestrowanych długotrwale bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	0,0	0,0	-0,3	0,0	0,2	1,0	1,0	
Wskaźnik UKPS	-0,1	0,1	-0,2	0,0	0,1	0,5	0,5	1,0

* Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu mieszkańców.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 12.12.2024 r.].